

Docenten van leerlingen met ASS werken met “Bijsluiters”.

Docenten in de brugklas werken met zgn. Bijsluiters en passen relevante interventies toe om lastige situaties voor leerlingen met ASS te voorkomen.

Een project in het reguliere Voortgezet onderwijs.

Student: Gerard Boesaard

**Eindrapportage over het praktijkonderzoek in het kader van de leerroute Master SEN
Gedragsspecialist.**

Module GSD 10 Leer –en onderzoekslijn: Meesterstuk en Afstuderen.

Lesplaats: Utrecht

Student nummer: 2164441

Begeleid door Dr. Mw. S. Sliepen

Fontys Opleidingscentrum Speciale onderwijszorg, Tilburg

2011-2012

Inhoudsopgave.

Pagina

4	Voorwoord
5	Inleiding
6	Samenvatting
8	Hoofdstuk 1 Algemeen idee
	1.1 Huidige situatie waaruit het onderwerp is ontstaan
10	1.2 De verlegenheidsituatie
11	1.3 Onderzoeksvraag met deelvraag
12	Hoofdstuk 2 Verkenning van de theorie en van de praktijk
	2.1 Theoretische verkenning
	2.1.1 Wat is ASS?
13	2.1.2 Syndroom van Asperger
	2.1.3 PDD-NOS
14	2.1.4 MCDD
	2.1.5 Leerlingen met ASS in het reguliere onderwijs
17	2.2 Praktijkverkenning
	2.2.1 De cijfers
	2.2.2 De leerlingen met ASS op mijn school
18	2.2.3 De leerlingen met het Syndroom van Asperger
	2.2.4 De leerlingen met PDD-NOD/ASS
21	2.2.5 De zorgstructuur op mijn school
	2.3 Concretisering
23	Hoofdstuk 3 Plan van aanpak
	3.1 Analyse
24	3.2 De onderzoeksvragen
	3.3 De onderzoeksgroepen
26	3.4 De onderzoeksmethode
27	3.5 De onderzoeksopzet
28	3.6 Meetinstrumenten
	3.7 Stappenplan
29	3.8 Ethisch handelen

30 **Hoofdstuk 4 Uitvoering en resultaten**

4.1 Stap 1. Toestemming van ouders

4.2 Stap 2. Interview leerlingen

31 4.3 Stap 3. Informatieverwerving effectieve interventies basisschool

4.4 Stap 4. Informatieverwerving effectieve interventies ouders

32 4.5 Stap 5. Informatieverwerving effectieve interventies vanuit de dossiers

4.6 Stap 6. Vragenlijst tevredenheid ouders en vragenlijst m.b.t. ondersteuning
buiten school bij het onderwijsproces

34 4.7 Stap 7. Vragenlijst inschatting docent over leerling

35 4.8 Stap 8. Competentie profiel leerling VO

36 4.9 Stap 9. Overzicht lastige situaties, interventies en effectieve interventies
ASS- leerlingen

4.10 Stap 10. De persoonlijke Bijsluiter

37 4.11 Stap 11. Evaluaties werken met een Bijsluiter

38 4.12 Stap 12. Algemene Bijsluiter

39 **Hoofdstuk 5 Conclusies, aanbevelingen en reflectie**

5.1 Conclusies uit het praktijkonderzoek

40 5.2 Mijn eigen professionele identiteitsontwikkeling

5.3 Aanbevelingen met betrekking tot mijn praktijk

41 5.4 Reflectie op het onderzoek

42 5.5 Terugblik op de methode van onderzoek

5.6 Persoonlijke ervaringen, competenties en visie.

44 Literatuurlijst

Voorwoord.

In mei 2011 stond ik voor de keuze voor mijn onderzoeksonderwerp.

Al snel kwam het idee om iets met autisme te gaan doen.

Autisme, een verschijnsel? Ziekte? Modegril? Zeg het maar.

Hoe je het ook wendt of keert binnen het VO kom je steeds meer leerlingen met ASS tegen en we hebben we steeds meer begrip gekregen voor mensen met een vorm van autisme.

Meer diagnoses betekent ook steeds meer leerlingen met ASS in het voortgezet onderwijs.

Voortschrijdende kennis hierover betekent nog niet dat de docent voldoende handvatten heeft om deze groep leerlingen adequaat les te geven.

Leerlingen met een “ZIEKTE VAN ONDUIDELIJKHEID” worden nog maar al te vaak naar huis gestuurd met de mededeling: voor jou is hier geen plaats.

Bij deze wil ik dan ook de volgende personen danken voor hun hulp en steun.

Allereerst Margreeth, mijn vrouw, en mijn kinderen die mij hebben gesteund en mij vele avonden hebben moeten missen.

Daarnaast wil ik de directie bedanken die mij in de gelegenheid heeft gesteld om mijn onderzoek uit te voeren.

Tevens een woord van dank aan al mijn collega's die zitting hebben genomen in de ASS-projectgroep.

Een bijzonder woord van dank aan mijn LOL begeleidster mw. Sophie Sliepen.

Zonder mw. José Wichers-Bots zou dit onderzoek niet hebben plaatsgevonden. Zij is de grote motor achter dit onderzoek welke ik als onderdeel van haar promotieonderzoek heb mogen uitvoeren.

En natuurlijk heel veel dank aan mijn leerlingen: Jelle, Kees en Vera die mij op een geweldige manier hebben geholpen.

Katwijk 2012.

Inleiding.

Het werken met Bijsluiters is een gezamenlijk project van zes master studenten op diverse scholen in het Voortgezet onderwijs.

De Bijsluiter is een naam, bedacht door leerlingen met ASS, en is niets meer dan een goed stuk gereedschap voor de docent welke hij kan gebruiken.

Leerlingen met ASS kunnen voor de docenten in soms lastige situaties terecht komen wat tot minder presteren kan leiden. De docenten kunnen met de Bijsluiter deze situaties voorkomen door de juiste interventies toe te passen.

Om tot een werkbaar document te komen is de input van vele partijen noodzakelijk geweest en daarom zijn deze partijen enthousiast betrokken geweest bij dit onderzoek.

Van ASS-leerlingen, ouders, docenten tot oud leerkrachten van de basisschool, allen hebben zo hun steentje bijgedragen.

Als eindresultaat zijn de drie persoonlijke Bijsluiters tot stand gekomen en zijn de basis voor de algemene Bijsluiter die voor de brugklassen ingevoerd gaat worden.

Dit vanuit de gedachte: wat goed is voor een ASS-leerling is goed voor iedere leerling.

Samenvatting

Het doel van mijn onderzoek is het introduceren van zgn. Bijsluiters voor leerlingen met ASS. Docenten gebruiken deze Bijsluiters om lastige situaties voor leerlingen met ASS te voorkomen.

Mijn onderzoek is een onderdeel van het landelijke onderzoek van Drs. Mw. J. Wichers-bots. Uit eerder onderzoek (Wichers-Bots., Haasen.,2008) is gebleken dat het werken met een zogenaamde “Bijsluiters” voor leerlingen met ASS zeer effectief kan zijn. Als afgeleide van de “leerling specifieke” bijsluiters is naar aanleiding van dit onderzoek ook een bijsluiters gemaakt voor de “normale” leerling.

Het werken met “Bijsluiters” voor leerlingen met ASS en hun docenten is een project voortgekomen uit mijn verlegenheidsituatie en de samenwerking met Mw. Wichers-Bots.

Wanneer je werkzaam bent op een kleine school is het aantal rugzakleerlingen vergeleken met de grote schoolkolossen vrij klein. Ondanks het bescheiden aantal leerlingen met ASS sluimert er wel een problematiek.

Veel docenten hebben moeite om deze leerlingen te begrijpen en hen op een juiste manier onderwijs te bieden.

Ondanks dat er zeer veel gepubliceerd is over autisme en iedereen wel een beeld heeft van autisme (de film Rainman met Dustin Hofman) gaat het in de schoolpraktijk nog vaak mis. Jaarlijks zitten vele kinderen met ASS gedwongen thuis omdat de school niet het juiste onderwijs kan of wil bieden.

Om tot een gedegen invoering van de bijsluiters te komen is er een traject uitgezet om zoveel mogelijk input te krijgen vanuit verschillende disciplines.

In september is de school om toestemming gevraagd en zijn de ouders en leerlingen geïnformeerd over het doel van het onderzoek en de methode van werken.

De periode tot aan de kerstvakantie is besteed aan het verzamelen van gegevens over de leerlingen en het informeren van de collega's omtrent de problematiek van leerlingen met ASS.

De ASS-leerlingen, hun ouders, docenten van de basisschool en mijn collega's hebben allen aan kunnen geven wat lastige situaties zijn (voor de ASS leerlingen) en welke interventies er toegepast kunnen worden om deze situaties te voorkomen. Voor de kerstvakanties zijn deze gegevens verzameld en hebben geleid tot drie persoonlijke Bijsluiters.

Deze geven per leerling de interventies aan die de docent kan uitvoeren om de lastige situaties te voorkomen.

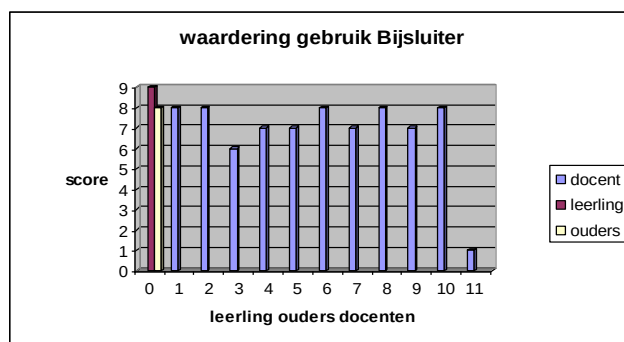
Voorbeeld Bijsluitertekst

- 1 *Formuleer opdrachten concreet. Geef mij geen keuze.*
- 2 *Geef mij per les een compliment.*
- 3 *Zet mij voorin de klas.*
- 4 *Schrijf het huiswerk op het bord.*
- 5 *Schrijf voor leerwerk, toetsen, alles wat ik nodig heb op het bord (tekstboek, werkboek, aantekeningen).*
- 6 *Controleer of ik het huiswerk heb opgeschreven.*

De Bijsluiters zijn na de kerstvakantie onder alle docenten in de brugklassen verspreidt en zij hebben gedurende zeven weken de Bijsluiters als ondersteuning kunnen gebruiken wanneer zij twijfelden over het toepassen van de juiste interventies.

Aan het einde van de proefperiode zijn de leerlingen, de ouders en de docenten geënquêteerd en dit heeft tot een aantal resultaten geleid en er zijn diverse conclusies getrokken.

Een van de conclusies is dat een ieder de Bijsluiters zeer positief ervaren heeft en het nut en de werkzaamheid hiervan onderkent.

Een van de aanbevelingen is dan ook om vanuit de drie leerling specifieke Bijsluiters een nieuwe bijsluiters te ontwikkelen voor de gehele brugklas.

Hoofdstuk 1: Algemeen idee

1.1 Huidige situatie waaruit het onderwerp is ontstaan.

Sinds 2001 ben ik werkzaam als docent Engels in het voortgezet onderwijs.

Tot 2001 ben ik werkzaam geweest in het bedrijfsleven waar ik diverse functies heb vervuld.

Op negenendertigjarige leeftijd kwam de behoefte om in het onderwijs te gaan werken.

In 2001 besloot ik de lerarenopleiding te gaan volgen en in datzelfde jaar ben ik fulltime als docent Engels gaan werken.

Mijn eerste school was een VMBO school met leerwegen op LWOO, basis, en kaderberoeps niveau. Op deze school leerde ik een type kind kennen waarmee ik niet veel in aanraking was geweest. Leerlingen die erg enthousiast waren maar ook leerlingen met een laag IQ, een beperkte sociale en emotionele ontwikkeling en ook vaak met veel weerstand tegen onderwijs. Na zes jaar les gegeven te hebben op deze school ben ik als docent Engels gaan werken op een middelbare school voor mavo/havo.

Het college bestaat uit vijf verschillende locaties. Een samenwerkingsverband van twee locaties en een samenwerkingsverband van drie locaties.

Voor de vijf locaties wordt er op dit moment nieuwbouw gepleegd.

Na de samenvoeging zal het pand een kleine duizend leerlingen huisvesten.

Nu ben ik nog werkzaam op een school met ca. 250 leerlingen, waarvan er 85 leerlingen havo en 165 leerlingen mavo volgen.

Het personeelsbestand is klein (ca 20 personeelsleden). Velen van hen hebben alleen ervaring in het reguliere VO en dan ook nog alleen maar binnen de sectoren mavo en havo.

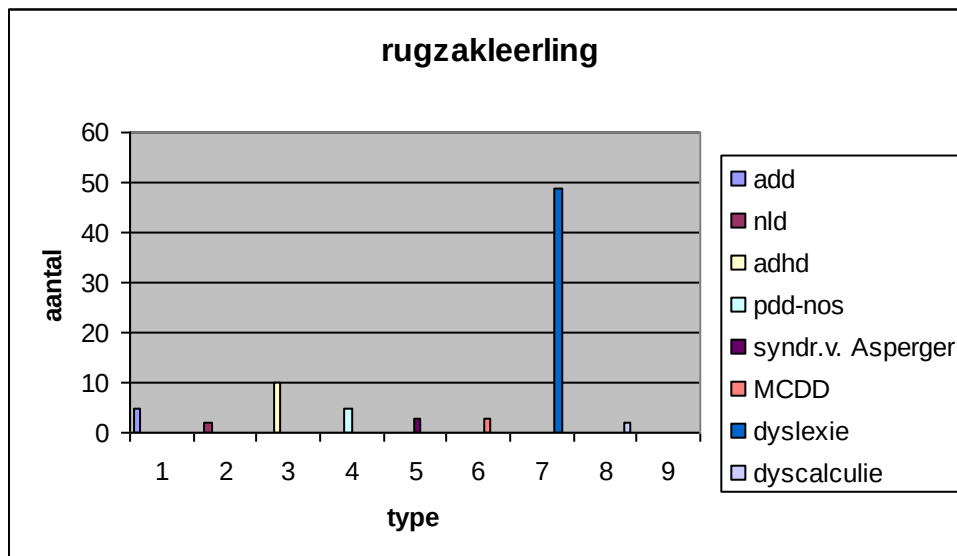
Algemeen geldt dat de havo leerlingen na drie jaar op mijn school hun laatste twee jaar afmaken op een andere locatie. Van de mavo leerlingen gaan er ieder jaar ca. 5 leerlingen naar de havo.

De school heeft een laagdrempelig toelatingsbeleid met als uitgangspunt dat ieder kind het recht heeft om zich te kunnen ontwikkelen en te bewijzen.

Door dit laagdrempelige toelatingsbeleid heeft de school zich ontwikkeld in een school die zich gespecialiseerd heeft in het begeleiden van leerlingen met dyslexie.

Daarnaast melden er zich steeds meer leerlingen aan met een al dan niet gediagnosticeerde stoornis. Op dit moment zijn er een groot aantal leerlingen met de volgende stoornis al dan niet gecombineerd:

ADD(5x), NLD(2x), ADHD(10x), PDD-NOS (5x), Syndroom van Asperger(3x), MCDD(3x), dyslexie(49x) en dyscalculie(2x).

Totaal 79 leerlingen met een stoornis op een populatie van 265 leerlingen (29,8%).

Het aantal leerlingen met een stoornis binnen het ASS (incl. MCDD) is met 11 stuks (4%) relatief laag.

Deze cijfers in combinatie met het gebrek aan expertise, in de omgang met ASS-leerlingen, van een grote groep docenten brengen mij tot mijn verlegenheids situatie.

1.2 De verlegenheidsituatie

Tijdens mijn werkzaamheden als docent loop ik tegen een aantal zaken aan.

ASS staat voor Autistisch Spectrum Syndroom en is een verzamelnaam voor alle mensen die een vorm van autisme hebben. De meest bekende vormen zijn het klassieke autisme, Syndroom van Asperger, PDD-NOS (Pervasive Developmental Disorder - Not Otherwise Specified) en Atypisch autisme.

Noot: in dit document wordt verder niet meer gesproken over specifieke vormen van autisme maar al deze vormen vallen onder ASS.

Bij voldoende citoscore wordt een leerling met ASS zondermeer toegelaten. Wanneer de leerling met een twijfelachtige citoscore en ASS zich aanmeldt, wordt er met de ouders een gesprek gevoerd over de mogelijkheden binnen de school.

Leerlingen met dyslexie en dyscalculie worden direct ondersteund met de aanwezige protocollen. Overige leerlingen krijgen geen specifieke begeleiding.

De nieuwe leerlingen krijgen allemaal een docent toegewezen die als persoonlijk mentor hen de eerste twee jaar begeleidt.

Waar ik tegenaan loop is dat ik merk dat veel collega's het lastig vinden om een leerling met ASS te begeleiden en de juiste manieren te vinden om de leerling te ondersteunen.

De leerling zal zich uiteindelijk moeten handhaven binnen een sterk competitie gerichte vorm van onderwijs.

Een aantal leerlingen heb ik zien afglijden van niveau.

Dit gebeurde ondanks dat de leerling een bovengemiddelde intelligentie had en ook een hoge citoscore.

Naar mijn idee moeten deze leerlingen beter begeleid worden en ook moeten de docenten handvatten krijgen om deze leerlingen te begeleiden. Het is vaak wederzijds onbegrip en een te beperkte kennis van ASS.

1.3 Onderzoeksvraag met deelvraag.

In juni 2011 kwam het verzoek vanuit Fontys OSO om mee te werken aan een onderzoek uitgevoerd door Mw. drs. José P.M. Wichers-Bots, orthopedagoog-generalist, gz-psycholoog en docent onderzoeker Fontys OSO.

In overleg met de docenten van Fontys OSO, Mw. V.G. Zijnsra en Mw. S.E. Sliepen, heb ik ingestemd om deel te nemen aan het onderzoek.

Het onderzoek van drs. Mw. P.M. Wichers-Bots heet: Effectiever onderwijs dankzij leerlingen met ASS, werken met (School) Bijsluiters

De onderzoeksvraag van Mw. Wichers-Bots luidt:

leidt kennis verzameld uit good practices bij individuele leerlingen met een stoornis in het autistisch spectrum tot preventieve effectieve interventies voor alle leerlingen op deze school?

Voor verdere informatie betreffende het onderzoek van Mw. Wichers-Bots zie Bijlage 1.

Voor verdere informatie betreffende het tijdspad zie Bijlage 2.

Binnen dit onderzoek zal ik mijn eigen onderzoeksvraag beantwoorden.

Mijn onderzoeksvraag is:

- Leidt het werken met een “Bijsluiter” tot gerichte interventies bij docenten die lesgeven aan leerlingen met ASS?

Mijn deelvragen zijn:

- Wat houdt een autisme storing in en waar zitten in het algemeen op een VO school de knelpunten?

- Leidt het werken met een “Bijsluiter” tot betere taakgerichtheid/werkhouding voor leerlingen met ASS?

Het plan van aanpak en de uitvoering is vastgesteld door Mw. Wichers-Bots. Zij geeft ook sturing in de documentenstroom.

Afgesproken is dat ik de gegevens, voortvloeiend uit het onderzoek op mijn school, mag gebruiken.

Er bestaat er een mogelijkheid dat uitkomsten, analyses en interpretaties van Mw. Wichers-Bots en die van mij overeenkomsten kunnen hebben of zelfs gelijkwaardig kunnen zijn.

Hoofdstuk 2: Verkenning van de theorie en van de praktijk.

2.1 Theoretische verkenning.

Inleiding.

Binnen het reguliere voortgezet onderwijs komen we veel kinderen tegen die een rugzakje hebben.

Van deze groep heeft ongeveer 60% (10.000 leerlingen) een stoornis binnen het autistisch spectrum (Londen v. 2005).

2.1.1 Wat is ASS?

ASS staat voor Autisme spectrum stoornis. Dit is een verzamelnaam voor de meest voorkomende vormen van autisme.

Gezien er vele benamingen zijn en ook zo vele beschrijvingen volgens het classificatie systeem DSM-1V (psychiatrisch handboek) wordt hierna alleen nog maar gesproken over leerlingen met ASS. MCDD is echter nog niet opgenomen in DSM-1V

Om een indruk te krijgen over de vormen van autisme hierbij nog een korte opsomming.

1 Hoog functionerend autisme HFA is een andere benaming voor klassiek autisme zonder verstandelijke handicap

2 Syndroom van Asperger

3 Syndroom van Kanner

4 PDD-NOS (Pervasive Developmental Disorder Not Otherwise Specified).

5 MCDD (Multiple Complex Developmental Disorder).

De onderstaande omschrijvingen van de algemene kenmerken zijn ontleend aan het handboek leerkrachten (www.balansdigitaal.nl).

2.1.2 Syndroom van Asperger

Kenmerken van het Syndroom Asperger.

Naast een normale tot hoge intelligentie, zien we bij kinderen en volwassenen met Asperger vaak de volgende kenmerken:

- Moeite met het aangaan en onderhouden van contacten en vriendschappen.
- Moeite om een gesprekspartner recht in de ogen te kijken.
- Moeite met het uiten en omgaan met emoties (bijvoorbeeld niet kunnen inschatten of iets als grap of serieus bedoeld is).
- Gebrek aan empathie (inlevingsvermogen).
- Moeite hebben met het begrijpen van sociale regels en non-verbale communicatie.
- Monotone stem en een weinig expressieve gelaatsuitdrukking.
- Zich afsluiten van de buitenwereld.

2.1.3 PDD-NOS

Met PDD-NOS wordt een restcategorie aangeduid die kenmerken heeft van het autisme, maar niet genoeg om zo te worden genoemd. Pervasief betekent (in het Latijn) doordringen.

Dat kan bij kinderen met PDD-NOS de taalontwikkeling zijn, de motorische ontwikkeling, het reageren op interne en externe prikkels, maar vooral het vermogen zich op anderen te richten en het eigen gedrag in sociale situaties goed te sturen.

Bij kinderen met PDD-NOS ontwikkelen het sociale begrip en de sociale intuïtie zich zeer moeizaam. Dat maakt hen vaak onzeker en angstig. Ter voorkoming van deze angst houden zij zich graag vast aan bekende regels en patronen.

Bij kinderen met PDD-NOS zien we de volgende kenmerken:

- Onhandig en angstig gedrag in sociale situaties.
- Weinig begrip en gebruik van non verbale signalen.
- Het niet of nauwelijks leren van sociale ervaringen.
- Het ontbreken van wederkerigheid in het contact.
- Zich angstig tonen voor veranderingen.
- Zich koppig en driftig te uiten.
- Taal in alle gevallen letterlijk nemen.
- Eigenaardig ouwelijk taalgebruik.
- Een onhandige stijve motoriek.

2.1.4 MCDD

De vertaling voor MCDD is: meervoudige complexe ontwikkelingsstoornis.

Deze stoornis wordt beschouwd als een variant van bepaalde autistische stoornissen.

Hoewel MCDD wordt beschouwd als een variant van het autisme of PDD-NOS, staan bij kinderen met MCDD niet de contactproblemen op de voorgrond maar de problemen bij het reguleren van emoties en gedachten.

De symptomen van MCDD zijn te verdelen in drie hoofdgroepen.

1. Stoornissen in de regulatie van affecten (angst en agressie).
2. Stoornissen in de gevoeligheid voor sociale signalen en stoornissen in het sociale gedrag in relatie tot leeftijdsgenoten en volwassenen.
3. Stoornissen van het denken (onnavolgbaar van de hak op de tak springen, bizarre fantasieën, geheel opgaan in fantasieën, moeite hebben met het onderscheid tussen fantasie en werkelijkheid).

2.1.5 Leerlingen met ASS in het reguliere Voortgezet onderwijs

Hoewel de autistische stoornis waarschijnlijk altijd al heeft bestaan, is autisme relatief recent bekend. In 1943, ruim een halve eeuw geleden, werd autisme voor het eerst als apart syndroom beschreven. Het duurde daarna nog dertig jaar voordat autisme werd opgenomen in het officiële classificatie systeem (Haasen, Wichers-Bots. 2008).

Nadelen van classificeren in het onderwijs.

Al vele decennia is er kritiek op het vaststellen van stoornissen en beperkingen op basis van classificatiesystemen zoals DSM-1V (Wolf v.d., en Beukering. 2009). Psychiatrische diagnoses zouden weinig “handelingsbetekenis” hebben in het onderwijs: leraren kunnen er weinig mee in de dagelijkse praktijk.

Daarom pleiten veel orthopedagogen, psychologen en onderwijsmensen voor situatiegerelateerde beschrijvingen van het probleemgedrag en het formuleren van specifieke onderwijsbehoeften van kinderen.

Prevalentie

De prevalentie van ASS is ongeveer 1%. Er zijn meer kinderen met ASS dan bijvoorbeeld kinderen met ernstige auditieve beperking, diabetes, kanker of het syndroom van Down.

Drie tot vier keer zoveel jongens als meisjes hebben ASS.

Comorbiditeit

Pervasive ontwikkelingsstoornissen gaan vaak samen met mentale retardatie, taalstoornissen, epilepsie, vreemde bewegingen, vreemde reactie op zintuiglijke prikkels, slaap-, eet- en drinkstoornissen, stemmingsstoornissen, aandachtstoornissen en gedragstoornissen.

ASS populatie binnen het V.O.

Van de leerlingen met ASS kiest 60% een gang naar het reguliere voortgezet onderwijs. Dit betekent dat er ca. 10.000 leerlingen met ASS het reguliere voortgezet onderwijs bezoeken.

In Nederland zijn er ca. 2500 VO scholen en dat betekent dat er gemiddeld 4 leerlingen met ASS op een school zitten. Deze cijfers zijn niet gefundeerd en uit onderzoek (Roelsema., Hoekstra., Allison., Wheelwright., Brayne., Matthews., Baron-Cohen. (Published on line:17 June 2011) is gebleken dat er grote verschillen zijn tussen diverse regio's in het land. Uit onderzoek waarin een vergelijking is gemaakt met de regio's Haarlem, Utrecht en Eindhoven is ondermeer gebleken dat in een regio zoals Eindhoven het leerling aantal met ASS significant hoger ligt. Ouders werkzaam in een regio met veel industriële ontwikkelbedrijven en ICT verwante bedrijven hebben een grotere invloed op het aantal gediagnosticeerde kinderen.

Dit kan dus een weerslag hebben op de cijfers van ASS-leerlingen op mijn school. Mijn school valt onder de regio Haarlem en dus in een regio waarin relatief gezien minder leerlingen met ASS naar het voortgezet onderwijs gaan.

Het probleem gedrag van ASS-leerlingen wordt veelal verklaard vanuit drie theorieën (Bruin d., 2005).

- De theorie van de centrale coherentie: Het vermogen om samenhang te zien en er de juiste betekenis aan te verlenen. Leerlingen met autisme hebben een zwakke centrale coherentie. Ze nemen de wereld waar in kleine puzzelstukjes en hebben moeite om die stukjes tot een geheel te vormen. De wereld van autisten is vaak een chaos en een wirwar van indrukken.

- De theorie van de executieve functies: het vermogen om te plannen en te organiseren en dit flexibel te doen. Ze zijn vaak star in oplossingsstrategieën en lopen daardoor bijvoorbeeld vast bij open opdrachten.

- De theorie of Mind: Het vermogen om het innerlijk van jezelf en de ander te lezen en het vermogen te begrijpen dat de ander iets over jouw innerlijk kan weten. Bij ASS leerlingen zijn deze vaardigheden verstoord ontwikkeld, omdat ze problemen hebben met het interpreteren van het gedrag van een ander.

Uitgaande van problemen die kenmerkend zijn voor de ASS-stoornis, zien we dat het Voortgezet Onderwijs juist een groot beroep doet op vaardigheden die bij ASS-leerlingen zwakker ontwikkeld zijn. (Haasen., Wichers-Bots., 2008) Hieronder is een aantal voorbeelden van ASS-leerlinggedrag.

Op het gebied van communicatie:

- in een samenwerkingsopdracht niet afstemmen op de ander.
- niet weten wanneer je de beurt kunt nemen of krijgen.
- niet aanvoelen welke stijl van communiceren in een situatie gepast is.
- vanuit non-verbale signalen de boodschap van de ander niet oppakken.

Op het gebied van sociale interactie:

- de leerling kan zich niet verplaatsen in de gedachtegang van de docent of medeleerling.
- een leerling kan zich niet inleven in de belevingswereld van een ander.
- een leerling weet en voelt niet wat sociaal on-, en aanvaardbaar is.
- een leerling kan niet samenwerken en overleggen.

Samenhang zien:

- geen bijzaken van hoofdzaken kunnen onderscheiden.
- een leerling voert slechts een deel van de opdracht uit.

Het vermogen om de plannen en te organiseren:

- de leerling kan een 'open' opdracht tijdens een leerperiode niet geheel uitvoeren.
- de leerling noteert zijn huiswerk niet.
- het huiswerk is niet op tijd af.

Over het algemeen zien we dat ASS-leerlingen moeite hebben met vakken of opdrachten waarin een beroep wordt gedaan op taalbegrip, verbeeldingsvermogen en integratie (Clijsen en Leenders 2006).

Autisme is een stoornis met veel tegenstrijdigheden. Op school verrassen ASS-leerlingen de docenten soms met een groot talent, dan weer vallen ze uit op een ogenschijnlijk eenvoudige taak. Je zou kunnen zeggen dat ze min of meer "normaal" gedrag vertonen. Toch geven deze leerlingen bij tijd en wijle ernstige problemen. Sommige docenten hebben op die momenten

moeite om het gedrag van de individuele leerling te duiden, te begrijpen en te respecteren. Leerlingen worden dan vaak ten onrechte afgedaan als lui en ongemotiveerd als ze een opdracht die eerst lukte, daarna niet meer kunnen uitvoeren. Kleine veranderingen in de omgeving, de opdracht of de lessituatie kunnen echter al aanleiding zijn voor wisselende prestaties en grillig gedrag. (Haasen. en Wichers-Bots 2008).

2.2 Praktijk verkenning.

2.2.1 De cijfers

Tussen 2003 en 2008 is er een stijging van de toegekende rugzakjes van 11.000 naar 36.000 en zijn de speciaal onderwijs plaatsen toegenomen met 25%. (Rapport Onderwijsraad, 2010). Van deze geïndiceerde zorgleerlingen heeft bijna de helft een stoornis in het autistisch spectrum. Dit betekent dat er in Nederland ca. 18.000 leerlingen zijn met ASS.

Ieder jaar zitten er gemiddeld 2500 leerlingen (17 juni 2011 De telegraaf) met ASS langer dan een maand gedwongen thuis.

Het betekent niet dat ze allemaal tegelijk thuis zitten maar op een gemiddelde dag ca. 1000 leerlingen (17 juni 2011 Vrouwpsyche).

Hier moet dringend iets aan gedaan worden en passend onderwijs is hierop het antwoord, aldus minister van Bijsterveld (17 juni 2011 Vrouwpsyche).

2.2.2 De leerlingen met ASS op mijn school

Wat betekenen deze cijfers in de praktijk voor mijn school?

Na onderzoek (navraag bij de directie) is gebleken dat er in de periode 2007-2011 geen leerlingen met ASS gedwongen thuis hebben gezeten. In dit geval is er gekeken naar de leerlingen met Syndroom van Asperger, PDD-NOS en MCDD.

Leerlingen met ASS zitten natuurlijk wel thuis wanneer het gaat om bijvoorbeeld ziekte of anderszins. Dit wordt in mijn onderzoek meegenomen. Zijn de verzuimcijfers van leerlingen met ASS significant anders dan voor de overige leerlingen?

De verdeling van de leerlingen met ASS en MCDD.

Op mijn school zitten op dit moment 3 leerlingen met PDD-NOS in klas 1, 1 leerling in klas 2 en 2 leerlingen in de bovenbouw. In klas 2 zit 1 leerling en in klas 4 zit ook 1 leerling met het Syndroom van Asperger. De drie MCDD leerlingen zitten respectievelijk in klas 2, 3 en 4.

Voor de verkenning op mijn school wordt nog wel kort ingegaan op leerlingen met het Syndroom van Asperger maar ook die zullen later niet meer terugkomen in het onderzoek met als reden dat het onderzoek is gericht op de brugklas leerling met ASS.

2.2.3 De leerlingen met het syndroom van Asperger

Naast de sociaal-emotionele ontwikkeling die achterblijft ten opzichte van de leeftijdsgenoten ondervinden zij ook problemen met de schoolse zaken.

Op sociaal en emotioneel gebied zien we de wederkerigheid in relatie met docent en medeleerling niet of in mindere mate. De leerling heeft veel moeite met de omgang met de docent en de medeleerling. Dit uit zich vooral op twee gebieden.

Ten eerste in de klas.

De leerling is vaak een eenling in de klas en kan moeilijk aansluiting vinden. Dit wrekt zich vooral bij het groepswork of wanneer er in duo's gewerkt moet worden.

Ten tweede is er in de pauze weinig contact met medeleerlingen. Vaak kunnen ze in het spel of bij gesprekken geen goede aansluiting vinden. Wanneer er toch sprake van toenadering is dan is het vaak in een conflictsituatie.

In de les hebben de leerlingen met het Syndroom van Asperger een aantal obstakels te overwinnen. Het consequent opschrijven van huiswerk is een groot probleem. Hoewel ze de instructie zien en/of horen komt het niet bij ze binnen om dit ook consequent uit te voeren. Het maken van open opdrachten geeft ook veel problemen. Vooral een volledige en gestructureerde instructie van de docent die niet gegeven wordt maakt het dat deze leerlingen vast lopen in hun werk.

2.2.4 De leerlingen met PDD-NOS/ASS

Binnen het onderzoek zal er gekeken en gewerkt worden met de drie leerlingen waar PDD-NOS is vastgesteld.

In de praktijk is gebleken dat leerlingen met een ASS- diagnose veel obstakels tegenkomen. Een van de grootste obstakels binnen het Voortgezet onderwijs en voor het onderzoek op mijn school is het handelen van de docenten.

Op mijn school zijn ca. 20 docenten in dienst. Daarnaast is er een locatiedirecteur ondersteund door 2 coördinatoren en ondersteunend personeel.

De docenten hebben weinig ervaring met het werken met kinderen die gediagnosticeerd zijn. De opleiding tot docent schenkt weinig aandacht aan het lesgeven aan kinderen met o.a. ASS. Dit is geen verwijt maar wel een beperking waar veel docenten nu tegenaan lopen.

Binnen het team zijn er drie groepen docenten.

De eerste groep docenten is een groep docenten die weet en begrijpt wat er bij leerlingen met ASS speelt. Zij willen zich voor deze leerlingen inzetten en kunnen binnen hun lessen voldoende aandacht geven aan deze leerlingen.

De tweede groep docenten is een groep waarbij het aan kennis ontbreekt om de leerlingen met ASS adequaat te onderwijzen.

De derde groep is een groep docenten die zich in meer of mindere mate niet willen conformeren met leerlingen met een rugzakje, in dit geval met ASS. Zij zien deze leerlingen als lastig en onwillig.

De docenten hebben veel moeite met de omgang en om deze leerlingen consequente structuur te bieden. Met de komst van passend onderwijs zou deze groep van docenten nog meer problemen kunnen krijgen met hun ASS-leerlingen. Met de komst van passend onderwijs in 2012 is de kans groot dat het aantal aanmeldingen van leerlingen met ASS nog groter wordt. De school en het docententeam zouden hierop moeten anticiperen.

Waar lopen deze leerlingen in de praktijk tegen aan?

Allereerst hebben ze problemen op het sociaal-emotionele vlak. De leerlingen hebben moeite met het maken van contacten met hun klasgenootjes en de docenten. Vaak is de wederkerigheid er niet of te weinig. Veel van deze leerlingen hebben moeite met het omgaan in de groep of met het samenwerken bij opdrachten.

Pauzes zijn uitermate lastig voor deze leerlingen en zijn vaak de eenlingen die niet begrepen worden en aan de kant staan bij het groepsgebeuren. In de les hebben zij moeite met het werken in tweetallen en de docent heeft vaak geen oog voor deze problematiek. De docent is

vaak bepalend voor het vormen van de groepjes waardoor de ASS-leerling niet of nauwelijks tot samenwerken toekomt.

Praktische problemen blijven zich dagelijks voordoen.

Het opschrijven van het huiswerk wordt niet of in onvoldoende mate gedaan. De leerling hoort dat het opgeschreven moet worden maar het komt niet binnen om dit ook daadwerkelijk te doen. De docent moet dan actief handelen door de leerling te bevragen. Dit vergt een consequent handelen van de docent. Wanneer de leerling niet geholpen wordt is er kans dat iedere dag wel een deel van het huiswerk niet gemaakt wordt of, het leerwerk wordt niet geleerd. Dit kan verstrekkende gevolgen hebben. De leerling leert niet voor de toets en zal dus een onvoldoende scoren. Wanneer dit met grote regelmaat zou gebeuren zou het grote invloed kunnen hebben op de eindresultaten en kunnen leiden tot doublure of zelfs afglijden van niveau.

Verder heeft de ASS-leerling vaak veel moeite met het maken en begrijpen van open opdrachten.

Leerlingen met ASS hebben vaste kaders nodig waarbinnen dit soort opdrachten gemaakt moeten worden. Wat moet er gedaan worden, wanneer moet het af, wat is het doel etc.

De docent moet er op toezien dat de ASS-leerling weet hoe, wat en wanneer het iets moet doen.

Dit maakt het voor de docent niet eenvoudig. Wat vandaag goed gaat kan de dag erna helemaal fout gaan. Het lijkt dan wel of de docent iets voor het eerst vertelt.

Verder heeft de ASS-leerling moeite met het sociale verkeer tussen hem en de docent. De leerling heeft vaak niet door dat het taalgebruik tussen hem en medeleerlingen anders is dan tussen hem en een docent. De docent die ook dit gedrag niet kan plaatsen binnen de probleem kaders van ASS zal er dagelijks last van kunnen hebben.

Uiteindelijk zal dus ook de docent die niet wil of kan omgaan met deze leerling met zijn eigen specifieke problemen een omslag moeten maken.

De docent zal zijn handelingsverlegenheid een draai moeten geven teneinde alle lastige situaties voor de ASS-leerlingen te kunnen voorkomen. Dit alles om er voor te zorgen dat de ASS-leerling binnen het reguliere onderwijs kan blijven functioneren, niet onnodig thuiszit.

2.2.5 De zorgstructuur op mijn school

In hoeverre is de zorgstructuur op mijn school voldoende goed uitgerust om leerlingen met ASS te ondersteunen? Daarnaast is de vraag of de zorgstructuur en de begeleiding van docenten voldoende is met passend onderwijs in het vooruitzicht.

Is de begeleiding voor zowel de ASS-leerling evenals de docent voldoende gewaarborgd? Binnen mijn school is er weinig tot geen begeleiding voor de docenten. Hoe zij om moeten gaan met leerlingen met ASS is puur op intuïtie en werkervaring.

De leerlingen met ASS worden niet anders begeleid dan andere leerlingen met een rugzakje. Alle leerlingen hebben een persoonlijk mentor en die is puur geselecteerd op het aantal te verdelen leerlingen. Wanneer de mentor tegen een probleem aanloopt waarmee hij niet uit de voeten kan is de zorgcoördinator de eerste persoon waarbij hij terecht kan. Deze heeft dan een gesprek met de leerling. Blijven de problemen aanhouden dan kan de zorgcoördinator contact opnemen met het ZAT (Zorg en Advies Team). De meest gebruikelijke route is dat de zorgcoördinator een plan van aanpak opstelt (handelingsplan) samen met de mentor.

2.3 Concretisering

Het onderzoek onder leiding van mw. Wichers-Bots vindt plaats op zes VO-scholen in Nederland.

Mw. Wichers-Bots wordt gesteund en gevoed met data door de zes master studenten van Fontys OSO. Iedere student levert data aan en deze zullen door Mw. Wichers-Bots en haar team worden geanalyseerd en verwerkt in haar onderzoek.

Voor mijn onderzoek hanteer ik de door mij verzamelde data en zal n.a.v. de analyse mijn onderzoeksvragen beantwoorden.

Wat ik ga onderzoeken is het effect van de invoering van de zgn. “Bijsluiters” voor leerlingen met ASS en de docenten die hen lesgeven.

Met de invoering van de Bijsluiters kan de docent effectieve interventies toepassen die voorkomen dat de leerling in een lastige situatie komt en de leerkracht in handeling verlegenheids situatie komt.

Na het verzamelen van diverse data zal er per ASS-leerling een op maat gemaakte Bijsluiter worden ingevoerd.

Iedere docent die lesgeeft aan een ASS-leerling krijgt de bijsluiter en kan die gebruiken op het moment dat hij/zij denkt dat er voor de ASS-leerling een lastige situatie kan ontstaan.

Hoofdstuk 3 Plan van aanpak.

3.1 Analyse.

Naar aanleiding van de theoretische studie en de praktijk op mijn school is gebleken dat de kennis over ASS bij het merendeel van de docenten niet toereikend is om deze leerlingen met ASS adequaat les te geven.

Daarnaast is er weerstand bij de docenten om zich hierin te scholen.

Niet willen scholen heeft een aantal redenen. Allereerst wordt de werkdruk aangegeven.

Docenten geven aan dat er al “zoveel” moet. Zij zien scholing als een te zware belasting. Er wordt veel van de docenten gevraagd en met een gemiddelde leeftijd van 45 jaar wordt de bereidwilligheid niet groter.

Ten tweede geven docenten aan dat zij het lastig vinden om leerlingen met ASS les te geven.

Er wordt een beeld geschetst dat deze leerlingen niet in het reguliere onderwijs thuis horen.

De leerlingen vragen hoe dan ook extra aandacht dan wel extra begeleiding. Naast deze houding van niet willen leren is er dus ook de weerstand om zich extra in te zetten voor een specifieke groep leerlingen.

Leerlingen met ASS vormen een specifieke groep om verschillende redenen. Een leerling met ASS heeft dagelijks begeleiding nodig om lastige situaties te voorkomen. Om dit te

bewerkstelligen is het zaak dat alle docenten op dezelfde manier de leerlingen benaderen.

Leerlingen met ASS hebben veel moeite met het aanleren van vaste structuurregels. Een opdracht die de ene dag zonder moeite gedaan wordt kan de andere dag volkomen fout gaan.

Verder heeft de ASS-leerling over het algemeen veel moeite met open opdrachten. Om dit soort opdrachten tot een goed resultaat te laten komen moet de docent weten wat de valkuilen kunnen zijn voor de ASS-leerling en voor zichzelf.

Met de invoering van passend onderwijs, zoals het nu zich laat zien in september 2012, is er een gerede kans dat de toestroom van leerlingen met ASS groter wordt dan nu het geval is.

Het schoolteam zal hierop moeten anticiperen. Dit geldt niet alleen voor de docenten maar ook voor het ondersteunend personeel.

Het maakt de noodzaak dus groot dat het team zich laat begeleiden om voor de ASS-leerling een zodanige leeromgeving te creëren dat er voor hen geen lastige situaties kunnen ontstaan. Dit kan voorkomen worden om voor deze specifieke groep leerlingen de problematiek in kaart te brengen en voor de docenten en ondersteunend personeel doelgericht te kijken welke interventies zij kunnen toepassen om lastige situaties te voorkomen.

3.2 De onderzoeksvragen.

Het doel van het onderzoek is om antwoord te geven op de volgende onderzoeksvragen;

- Leidt het werken met een “Bijsluiter” tot gerichte interventies bij docenten die lesgeven aan leerlingen met ASS?
- Wat houdt een autisme storing in en waar zitten in het algemeen op een VO school de knelpunten?
- Leidt het werken met een “Bijsluiter” tot betere taakgerichtheid/werkhouding voor leerlingen met ASS?

3.3 De onderzoeksgroepen.

Ter beantwoording van de onderzoeksvragen zijn er twee onderzoeksgroepen.

De leerlingen met ASS vormen de basisgroep voor het onderzoek en deze groep leerlingen vormt de kern rondom de onderzoeksvragen. De tweede onderzoeksgroep dient om een antwoord te kunnen geven op de tweede onderzoeksvraag.

Op mijn school zijn drie brugklassen. De klassen 1a en 1b vormen de brugklassen op mavo niveau en klas 1c is een klas op havo niveau.

De eerste onderzoeksgroep;

De leerlingen met ASS vormen de basisgroep. In klas 1b zitten twee leerlingen met ASS. De leerlingen; Jelle en Kees zijn beide gediagnosticeerd op PDD-NOS.

In klas 1c zit een leerling, Vera, ook zij is gediagnosticeerd op PDD-NOS.

De opzet van het onderzoek is dat er twee of drie leerlingen met ASS in twee of drie verschillende brugklassen zitten en meedoen in het onderzoek.

Na een verkenning in de schooldossiers bleken er drie leerlingen met ASS in twee verschillende brugklassen te zitten.

Er zitten twee leerlingen in klas 1b en een leerling in klas 1c. Na consultatie van de ouders, waarin het doel en de opzet van het onderzoek is uitgelegd, is er toestemming gegeven om de leerlingen te benaderen. De leerlingen zijn in een persoonlijk gesprek op de hoogte gebracht van het onderzoek en zij hebben volmondig hun toestemming gegeven en zich bereid verklaart om medewerking te verlenen. De leerlingen zijn zich zeer bewust van hun “gediagnosticeerde label” en hebben al een lastig traject achter de rug. Met name op de basisschool is er door onbegrip nog veel fout gegaan in de begeleiding. Bij nader onderzoek bleek dat na de diagnose verbetering optrad in de begeleiding.

Jelle en Kees zijn in groep 7 gediagnosticeerd en Vera is aan het einde van groep 8 gediagnosticeerd. Bij aanname op mijn school was de diagnose van Vera nog niet bekend.

Wat zijn de drie leerlingen voor kinderen en wat zijn hun persoonlijk kenmerken zoals ze zich in de les manifesteren?

Hoewel het onderzoek al vroeg in het schooljaar 2011-2012 (september) is gestart, is pas in de maanden oktober en november goed naar de leerlingen gekeken, d.w.z. een beeld vormen op kenmerken van PDD-NOS, dossieranalyses, gesprekken met de ouders en leerlingen etc.

Tot die tijd vormden vooral de persoonlijke ervaringen van de docenten en de mentoren van deze drie leerlingen de basis voor gesprekken, twijfels en (voor)oordelen.

Jelle is een klein clownesk mannetje met een brilletje op het puntje van de neus. Hij viel op door zijn teruggetrokken gedrag, vergeetachtigheid en is weinig sociaal actief. Jelle heeft veel sturing nodig en in de praktijk vergeet hij veel dingen zoals het opschrijven van huiswerk en het meenemen van gymspullen.

Kees is overenthousiast op zijn nieuwe school begonnen. Kees heeft een moeilijke periode gehad op de basisschool. Hij werd (mede door onbegrip van medeleerlingen) veel gepest. Hij wil duidelijk een nieuwe start maken. Kees is een beelddenker. Hij heeft zich deze techniek aangeleerd op de basisschool. Kees heeft een aantal “laatjes” in zijn hoofd. In ieder laatje zit voor hem bruikbaar materiaal.

Kees zoekt in pauzes de grotere jongens op. Hij heeft zich veilig gesteld bij deze jongens. Wat opvallend is bij Kees is dat hij een enorme prestatiedrang heeft en veel bevestiging vraagt.

Vera is een grote meid die zich wat voorzichtig opstelt en absoluut geen aandacht vraagt.

Vera wil ook niet in de belangstelling staan en heeft bijvoorbeeld veel moeite met beurten in

de les. Vera is een meisje van de details en kan eindeloos vertellen tot in de kleinste details. Vera vertoont zich angstig bij drukke situaties die vooral bij leswisselingen plaatsvinden. Vera is zeer gevoelig voor complimenten en heeft duidelijke instructie nodig.

De tweede onderzoeksgroep;

Het docententeam dat les geeft aan een of meerdere van genoemde ASS-leerlingen.

In dit team zitten enthousiaste docenten die zeer betrokken zijn bij leerlingen met ASS, docenten die aangeven het lastig te vinden om met deze leerlingen te werken en docenten die er geen energie in willen steken en vinden dat deze leerlingen niet in het reguliere onderwijs thuis horen. Het zou voor hen prettig zijn als deze “vreemde snuiters” (quote van docent) niet in het reguliere onderwijs zouden zitten. Ze hebben al genoeg gedoe met de reguliere leerling. Deze groep docenten gaat uiteindelijk werken met de “Bijsluiters” en zal een bijdrage leveren om de deelvraag te kunnen beantwoorden.

Om het onderzoek goed te laten verlopen is er een zgn. ASS-team gevormd.

Het team bestaat uit de coördinator die de algehele leiding heeft, de mentoren van de leerlingen met ASS en een aantal docenten. Daarnaast wordt er gebruik gemaakt van de zorgcoördinator als interne “ASS” deskundige.

3.4 De onderzoeksmethode.

Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden zal er gedurende zeven weken gewerkt gaan worden met de zgn. Bijsluiters.

Wat is een Bijsluiser.

Een Bijsluiser is net als bij medicijnen een instructie over hoe te handelen om bepaalde situaties te voorkomen.

De instructies op de Bijsluiser zijn voor iedere ASS-leerling specifiek. De docent kan door deze instructies op te volgen, proberen om lastige situaties voor de leerling te voorkomen waardoor er voor de docent geen verlegenheids situatie ontstaat en de leerling geen gevolgen hiervan ondervindt.

De Bijsluiters zullen in een projectgroep ontwikkeld worden en na goedkeuring van de leerlingen en hun ouders zullen de docenten die lesgeven aan een of meerdere ASS-leerlingen gaan werken met de Bijsluiser.

Allereerst worden de leerlingen bevraagd over hun welbevinden op school en over voor hen “lastige” situaties. Centrale vraag zal zijn; wat moet de docent doen om een lastige situaties voor jou te voorkomen.

De volgende stap is het enquêteren van de voormalige basisscholen van de ASS leerlingen. Wat heeft de basisschool gedaan om voor deze leerlingen lastige situaties te voorkomen. Welke interventies zijn bedacht en toegepast waarvan men kan zeggen dat zij nuttig zijn geweest.

Ouders worden gelijktijdig geënquêteerd over hun tevredenheid over de school en hoe zij lastige situaties voor hun kind voorkomen. Welke interventies achten zij nuttig die de school zou kunnen toepassen.

De interne zorgcoördinator en de projectleider (master student) analyseren de schooldossiers en de rapporten van de onderzoeksbureaus op interventies die toegepast zouden kunnen worden.

Als laatste groep wordt er binnen de ASS-werkgroep gekeken hoe de leerlingen het op school doen. Het projectteam vult gezamenlijk het VO Competentieprofiel in en stelt zich de vraag: welke interventies kunnen docenten toepassen om voor deze leerlingen lastige situaties te voorkomen?

3.5 Onderzoeksopzet.

De opzet is om tot drie valide Bijsluiters te komen die de meest lastige situaties voor de leerlingen zullen ondervangen.

Wanneer alle partijen hun visie hebben gegeven over mogelijk lastige situaties, zullen deze verzameld worden en binnen het projectteam besproken worden.

Al deze mogelijke interventies worden per leerling geanalyseerd en op haalbaarheid gewaardeerd.

Om de Bijsluiter zo effectief mogelijk te maken voor de docenten worden van alle interventies de vijf of zes belangrijkste uitgezocht.

Dit zijn interventies waarvan alle partijen en vooral de leerlingen zullen zeggen: “ja, wanneer we die toepassen zullen er geen lastige situaties ontstaan”.

De interventies op de Bijsluiter zullen op één manier te interpreteren zijn. Ze zijn eenduidig en voor iedere docent toepasbaar.

De leerlingen en hun ouders kunnen in een laatste controleronde nog hun mening geven en kijken of er nog aanpassingen nodig zijn.

Vlak voor de kerstvakantie wordt de Bijsluiter ingevoerd bij alle docenten die lesgeven aan de ASS leerlingen.

Docenten zullen zes weken werken met de Bijsluiter en eind februari 2012 zullen de bevindingen worden geïnventariseerd.

De docenten, leerlingen en ouders zullen worden geënquêteerd over hun bevindingen.

3.6 Meetinstrumenten.

Data verzameling vindt plaats door:

- interview leerlingen
- interview ouders
- vragenlijsten leerlingen
- vragenlijsten ouders
- vragenlijsten basisschool
- vragenlijst docenten
- analyse onderzoeksrapporten

Conclusies over werkbaarheid Bijsluiters:

- enquête leerlingen
- enquête docenten
- enquête ouders
- interview leerlingen

3.7 Stappenplan.

Voor de invoering van de Schoolbijsluiter wordt het volgende tijdspad aangehouden.

- Augustus 2011: start project
- September: toestemming school voor deelname onderzoek
- September: informeren ASS-leerlingen en ouders.
- Oktober: toestemming ouders van ASS-leerlingen
- Oktober: formeren projectgroep docent
- Oktober - november: basisschool, ouders, leerlingen en docenten geven hun visie over lastige situaties

- December: invoering Bijsluiters
- Februari: evaluatie gebruik Bijsluiters bij leerlingen, ouders en docenten.

3.8 Ethisch Handelen.

Bij het onderzoek zijn veel mensen direct en indirect betrokken en om bij ethische vraagstukken geen onderscheid te maken heb ik er voor gekozen om allen als direct betrokkenen te beschouwen.

Als eerste is mijn school en het personeel bij het onderzoek betrokken. Er is gekozen om de naam van de school niet te vermelden en deze geheel anoniem te laten.

Een aantal collega's hadden in beginsel geen bezwaar tegen het vermelden van hun naam in het onderzoeksrapport maar ik heb er toch voor gekozen om alleen de initialen te vermelden.

Ouders van de ASS-leerlingen zijn niet gevraagd om toestemming te verlenen voor het vermelden van hun naam maar ik heb ook hier ervoor gekozen om dit niet te doen.

Vaak hebben ouders toch moeite met het feit dat hun kind met een "rugzakje" door het leven gaat en willen dit ook niet altijd te breed naar buiten brengen en daarom vind ik het niet gepast om de namen te vermelden.

De drie ASS-leerlingen hebben enthousiast meegewerkt aan het onderzoek en hoewel ik denk dat door hun namen te vermelden hen dit geen schade zal berokkenen heb ik er toch voor gekozen om de leerlingen fictieve namen te geven. De leerlingen gaan in het onderzoek verder als *Vera*, *Jelle* en *Kees*.

Voor het onderzoek heb ik veelvuldig met de leerlingen gesproken en ook de ouders heb ik meerdere malen mogen interviewen. Voordat het project van start ging heb ik ze verteld wat het doel is van het onderzoek en wie allemaal de resultaten hiervan kunnen inzien. Zowel de leerlingen als de ouders hebben ingestemd met het onderzoek en zijn zich bewust van de methoden, het doel en de publicatie van het onderzoek.

De collega's en de directie zijn ook uitvoerig voorgelicht over het doel en verloop van het onderzoek.

Bij de eerste consultatie met de directie is ook Mw. Wichers-Bots aanwezig geweest en heeft op haar eigen wijze het onderzoek uiteen gezet.

Hoofdstuk 4 Uitvoering en resultaten.

Het gehele project wordt uitgevoerd in samenwerking met het team docenten die les geven aan de drie leerlingen (Jelle, Kees en Vera) waarbij PDD-NOS is gediagnosticeerd en de drie leerlingen zelf die een cruciale rol spelen.

4.1 stap 1: toestemming: Directie en ouders.

Allereerst is er toestemming gevraagd aan de directie van mijn school. Er wordt met veel persoonlijke informatie gewerkt van zowel de leerlingen als van de docenten. Na een uitgebreide uiteenzetting van het doel van het onderzoek is er door de directie toestemming gegeven.

De ouders van de 3 ASS-leerlingen zijn middels een brief (**Bijlage 3, 3A en 3B**) geïnformeerd en hebben hun toestemming gegeven om met de leerlingen het te volgen traject in te zetten. Daarnaast hebben de ouders hun medewerking toegezegd.

4.2 stap 2: interview leerlingen.

Ter voorbereiding op het onderzoek wordt er eerst een algemeen gesprek gehouden met de leerlingen waarin een uitleg wordt gegeven over het onderzoek (**Bijlage 4**).

De drie leerlingen worden geïnterviewd en gevraagd naar hun welbevinden op school en wat zij lastig vinden. Gezien de leerlingen het schooljaar net zijn begonnen kunnen zij een mooi vergelijk maken met de basisschool die zij net hebben verlaten.

In dit interview hebben de drie leerlingen goed kunnen weergeven wat zij op school lastige situaties vinden.

Voor details interview zie **Bijlage 5, 6 en 7**.

Opvallend is dat zij goed kunnen verwoorden wat zij van de docenten verwachten. Een stuk ervaring van de basisschool en de begeleiding thuis ligt hieraan ten grondslag.

4.3 stap 3 : informatieverwerving effectieve interventies basisschool.

Voor de eerste aanzet tot het verwerven van informatie (**Bijlage 8**) is er een verzoek gedaan aan de voormalige basisscholen van de drie leerlingen. Er vanuit gaande dat de drie leerlingen de volle acht jaren op dezelfde basisschool hebben gevolgd is een eerste inventarisatie over lastige situaties gedaan bij de docent van groep 8.

Opvallend is dat er met name gesproken wordt over de sociaal/emotionele aspecten die spelen in de klas. Meest opvallende aspecten zijn :

- omgang met medeleerlingen in het algemeen.
- werkjes samen doen met medeleerlingen.
- maken van contacten en onderhouden met medeleerlingen.

Verder hebben de drie leerlingen moeite met het zelfstandig werken en het vast houden van de concentratie.

Mogelijke interventies die toegepast kunnen worden liggen dan voornamelijk op het sociaal/emotionele vlak.

4.4 stap 4 : informatieverwerving effectieve interventies ouders.

Ouders hebben middels een interview (**Bijlage 9**) aangegeven wat zij als lastige situaties zien. Gezien het interview is afgenomen in het begin van het schooljaar hebben de ouders zich voornamelijk gebaseerd op de ervaringen thuis en van de basisschool. Ook voor de ouders is de grootste zorg het sociaal/emotionele aspect. Zij ervaren dat hun kind maar moeilijk contact kan maken met medeleerlingen en dat de concentratie moeilijk voor lange tijd vastgehouden kan worden.

Op cognitief gebied zien zij vooralsnog weinig problemen. Het toepassen van interventies om lastige situaties te voorkomen is nog niet concreet te benoemen.

Wat een aantal ouders wel aangeeft is dat zij veel ondersteuning bieden bij dagelijkse schoolzaken zoals het helpen bij het huiswerk, het bijhouden van de agenda en het plannen van het schoolwerk.

4.5 stap 5 : informatieverwerving effectieve interventies vanuit de dossiers.

De dossieranalyse (**Bijlage 11**) heeft geen bijdrage geleverd tot een beter inzicht. Dossiers van de drie leerlingen zijn door de master student en de zorgcoördinator geanalyseerd en we zijn tot de conclusie gekomen dat alleen op sociaal/emotioneel gebied voldoende gegevens zijn verstrekt. Deze gegevens kwamen echter overeen met de reeds verstrekte gegevens van de basisschool en ouders.

4.6 stap 6 : vragenlijst tevredenheid ouders en vragenlijst m.b.t. ondersteuning buiten school bij het onderwijsproces.

Om een indruk te krijgen hoe tevreden de ouders zijn over de school en hoe zij zelf omgaan, met hun kind met een PDD-NOS diagnose, buiten het onderwijsproces, hebben het volgende geantwoord:

1) Wilt u op een schaal van 1 tot 10 aangeven hoe tevreden u bent over de school van uw zoon/dochter?

Een score van 1 betekent zeer ontevreden en een score van 10 zeer tevreden.

De ouders scoorden deze vraag respectievelijk een 9, 9 en een 7

2) Wilt u op een schaal van 1 tot 10 aangeven hoe groot u de kans schat dat uw zoon/dochter de school met succes afrondt?

Een score van 1 betekent zeer onwaarschijnlijk en een score van 10 zeer waarschijnlijk.

De ouders scoorden deze vraag respectievelijk een 8, 9 en een 6

3) Wilt U op een schaal van 1 tot 10 aangeven hoe gemakkelijk het voor u is om met anderen zoals familie / vrienden te praten over de stoornis in het autistisch spectrum van uw zoon/dochter?

Een score van 1 betekent dat U het zeer moeilijk vindt om over zijn stoornis te praten en een 10 betekent dat U het heel gemakkelijk vindt over hierover met andere mensen te praten.

De ouders scoorden deze vraag respectievelijk een 10, 8 en een 6

Uit bovenstaande blijkt dat de twee eerste ouders de vragen beduidend positiever scoren dan het derde ouderpaar.

Oorzaak kan zijn de derde leerling een overstap heeft gemaakt van het speciaal onderwijs naar het reguliere voortgezet onderwijs. Een stuk onzekerheid van de ouders kan parten spelen.

Antwoorden op de vragenlijst m.b.t. ondersteuning buiten school bij het onderwijsproces.

Ik help mijn zoon/dochter bij	No oit	1 of 2 x per we ek	3 of 4 per we ek	Vrij wel alle dag en van de wee k
1. het plannen van zijn/haar huiswerk		x x	x	
2. het structuur aanbrengen in de agenda	x	x	x	
3. het maken van huiswerk	x	x		x
4. het maken van open opdrachten		x	x x	
5. de manier waarop je kunt leren	x	x	x	
6. het inpakken van zijn tas	x x	x		
7. het zich veilig voelen op school	x	x x		
8. andere dingen, namelijk...				

Uit bovenstaande blijkt wederom dat de twee eerste ouders de vragen beduidend positiever scoren dan het derde ouderpaar.

Oorzaak kan zijn dat de derde leerling een overstap heeft gemaakt van het speciaal onderwijs naar het reguliere voortgezet onderwijs. Een stuk onzekerheid van de ouders kan parten spelen.

Verder blijkt dat de leerling vanuit het speciaal basisonderwijs beduidend meer begeleiding vraagt bij algemene schoolvaardigheden. Mogelijk kunnen deze tekortkomingen leiden tot “lastige” situaties voor de leerling waardoor er meer verwacht wordt van de docent m.b.t. het toepassen van effectieve interventies.

4.7 stap 7 Vragenlijst inschatting docent over leerlingen

Als laatste stap zijn de docenten uit het projectteam gevraagd om een inschatting te maken hoe zij de ASS-leerling waarderen t.o.v. een gemiddelde leerling uit dezelfde klas.

Een beknopt overzicht van de basisvragen (**Bijlage 13**) over hoe een docent oordeelt m.b.t. motivatie, zelfstandigheid, concentratie, werktempo, nauwkeurigheid en doorzettingsvermogen.

Een score van 1 betekent bijv. zeer ongemotiveerd en een score van 10 zeer gemotiveerd.

Zeer ongemotiveerd	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Zeer gemotiveerd
Zeer afhankelijk	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Zeer zelfstandig
Zeer ongeconcentreerd	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Zeer geconcentreerd
Zeer laag werktempo	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Zeer hoog werktempo
Zeer onnauwkeurig	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Zeer nauwkeurig
Zeer lage doorzetter	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Zeer grote doorzetter

Wat betreft de uitkomsten zijn er geen significante verschillen te ontdekken.

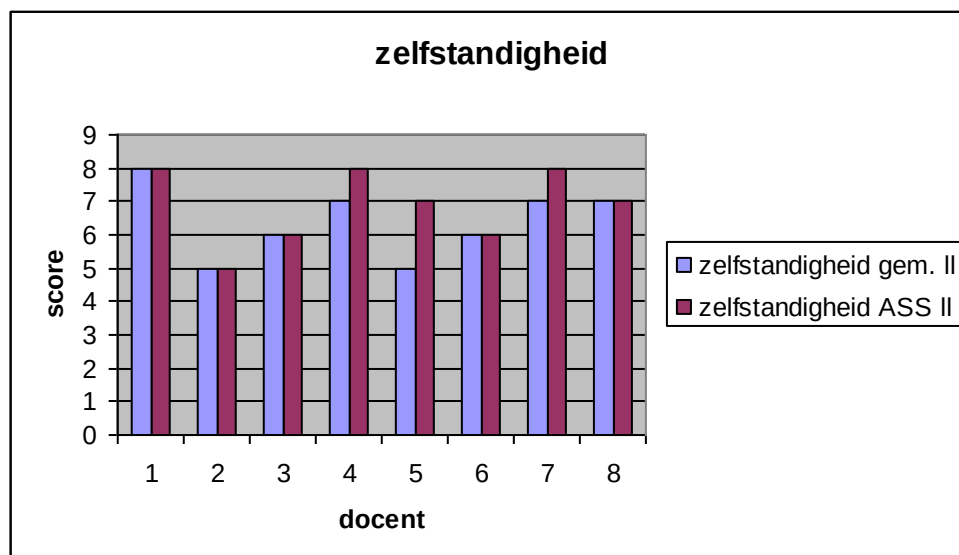
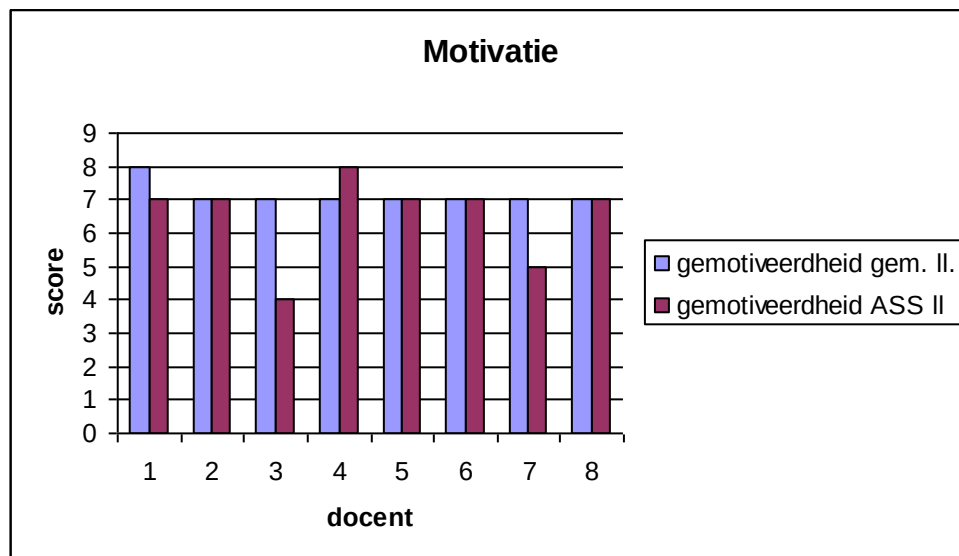
De ASS-leerling scoort op sommige punten zelfs beter dan de gemiddelde leerling.

Doorzettingsvermogen is opvallend beter bij de ASS-leerling.

Reden hiervan kan zijn dat de ASS-leerling op de basisschool al veel obstakels heeft moeten overwinnen en daarom ook gesterkt is in een aantal vaardigheden.

Onnauwkeurigheid bij dit vergelijk is ook duidelijk. Iedere docent heeft een ASS-leerling vergeleken met een willekeurige gemiddelde leerling. Hierdoor is een zuiver vergelijk niet goed mogelijk.

Voor overige uitkomsten zie **Bijlage 14**.

4.8 stap 8 Competentieprofiel leerling VO

Vanuit het leerling -& Competentieprofiel (**Bijlage 18**) zijn een aantal analyses gemaakt.

Zowel de ouders als het projectteam hebben het Competentieprofiel ingevuld.

Het projectteam heeft samen met de ouders van de ASS-leerlingen een profielanalyse gemaakt om een oordeel te kunnen geven waaraan de leerling behoefte heeft of waar de docent extra ondersteuning zou kunnen bieden.

Belangrijkste conclusies voor alle drie de ASS-leerlingen vanuit het Competentieprofiel zijn:

- ondersteuning bieden bij aangeboden leerstof, zoals voorlezen, PC gebruik en Kurzweil.
- gerichte aandacht schenken.

- gericht en concreet vragen stellen.
- ondersteuning bieden bij het plannen.
- duidelijk structuur aanbieden in de les.
- korte duidelijke opdrachten aanbieden.
- ondersteuning bieden bij groepsopdrachten.
- ondersteuning bieden bij openopdrachten.

Zoals gebleken is zijn genoemde interventies nodig om leerkrachten te ondersteunen. Zoals gebleken heeft ook de ASS-leerling aangegeven ook behoefte te hebben aan genoemde interventies.

4.9 stap 9 Overzicht lastige situaties, interventies en effectieve interventies ASS II.

In de totaal overzichten van de drie ASS-leerlingen is een opsomming gegeven van alle lastige situaties en mogelijke relevante interventies (**Bijlage 15, 16 en 17**).

De lijsten zijn samengesteld uit de bevindingen van de docenten uit het projectteam, docenten basisschool, ouders en voortkomend uit het Competentieprofiel en de interviews met de leerlingen.

Deze opsommingen vormen de basis voor de definitieve Bijsluiter. Vanuit deze overzichten worden de meest relevante en toepasbare interventies gehaald (**Bijlage 19, 20 en 21**).

Deze interventies zijn van dien aard waarvan de ASS-leerling, de ouders en de docenten zeggen: deze zouden werkbaar moeten zijn in de “persoonlijke Bijsluiter”.

4.10 stap 10 de persoonlijke Bijsluiter.

Het projectteam heeft van alle mogelijke interventies een top 6 samengesteld (**Bijlage 22**) en deze ter goedkeuring voorgelegd aan de drie ASS-leerlingen. Zij waren zeer enthousiast en konden zich goed vinden in de samenstelling hiervan. Na goedkeuring van de leerlingen zijn ook de ouders op de hoogte gesteld over de inhoud van de Bijsluiters. Ook zij konden zich vinden in de inhoud en hadden geen bezwaar tegen invoering van de Bijsluiters.

Als laatste is de schoolleiding op de hoogte gesteld van de Bijsluiters.

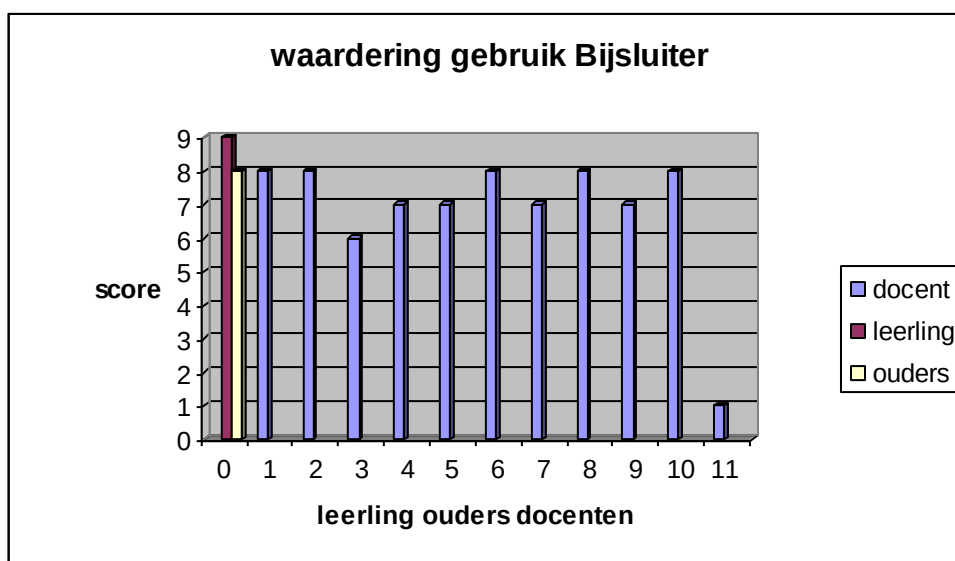
In overleg met de schoolleiding zijn de Bijsluiters voor de kerstvakantie aan de leerlingen meegegeven en onder het personeel verdeeld.

Er is gekozen voor een handzaam formaat dat in iedere docentenagenda kan worden toegevoegd. Er is voor de docent de vrijheid gelaten om een andere bewaarplek te kiezen. In de eerste week na de kerstvakantie is het werken met Bijsluiters een feit. Alle docenten die lesgeven aan de brugklassen waar de drie ASS-leerlingen in zitten hebben totaal zeven weken gebruik kunnen maken van de Bijsluiter alvorens hun mening werd gevraagd over de toepasbaarheid ed.

4.11 stap 11 Evaluaties werken met een Bijsluiter.

In week 7 (13-17 februari) hebben de leerlingen, ouders en de docenten van de onderbouwklassen het evaluatie formulier (**Bijlage 24, 25 en 26**) “Werken met Bijsluiters” ingevuld. De uitkomsten van vraag 1 t/m. 4 zijn verwerkt in **Bijlage 27, 28 en 29** en de uitkomsten van vraag 5 zijn verwerkt in **Bijlage 23**.

De uitkomsten laten een positief beeld zien over het gebruik van de Bijsluiter.

De invoering van de Bijsluiter is bij alle docenten, leerlingen en ouders bekend en we mogen er vanuit gaan dat de inhoud ook bij allen bekend is. Bij de invoering is aan alle betrokkenen de Bijsluiter uitgelegd waardoor we kunnen concluderen dat iedereen weet hoe de Bijsluiter werkt en hoe de teksten geïnterpreteerd moeten worden.

De teksten zijn voor iedereen duidelijk en werkbaar.

Bij de docenten wordt 22x maal aangegeven dat een of meer adviezen in de Bijsluiter zijn toegepast. Slechts 9 maal is er aangegeven dat de Bijsluiter niet is toegepast.

Deze 9x “niet toepassen” zijn grotendeels terug te leiden. Drie maal nee geantwoord door de zorgcoördinator die geen les geeft aan de brugklassen, 3x nee geantwoord door docenten die geen les geven aan de ASS-leerlingen en 3x nee geantwoord door een docent die niet wilde meewerken aan het project.

De opbrengst is groot en positief.

Als laatste werden de docenten, leerlingen en ouders gevraagd hoe ondersteunend zij de Bijsluiter vinden.

Een score van 1 tot 10 op een schaal geeft weer hoe ondersteunend de Bijsluiter is.

In **Bijlage 23** is te zien hoe de leerling, ouders en de docenten de Bijsluiter scoren.

Per ASS-leerling is de score weergegeven en de waardering komt gemiddeld uit op een cijfer 8 wat een zeer bevredigend resultaat is. Zowel de docent, leerling en de ouders geven een constante waardering. Hierbij lijkt het nut van het gebruik van een persoonlijke Bijsluiter op zijn plaats. In de waardering is 1 afwijkende score te zien, het cijfer 1. Dit is de waardering van de docent die niet wilde meewerken aan het project.

4.12 stap 12 Algemene Bijsluiter.

Wanneer de conclusie luidt dat het werken met Bijsluiters toepasbaar, nuttig en haalbaar is kan men nog de volgende stelling neerzetten:

“Het werken met Bijsluiters is niet alleen voor ASS-leerlingen nuttig maar is ook goed voor alle overige brugklas leerlingen”.

Wanneer men de drie Bijsluiters als basis neemt en kijkt welke interventies het meest gebruikt zijn dan kan je tot een algemene Bijsluitertekst komen (**Bijlage 30**).

Het vervolgtraject is de invoering van een “algemene Bijsluiter” die de docent voorziet van praktische interventies voor alle leerlingen.

Hoofdstuk 5 Conclusies, aanbevelingen en reflectie.

5.1 Conclusies uit het praktijkonderzoek.

Na een werkperiode van zeven weken hebben alle betrokken partijen aangegeven dat het werken met een Bijsluiter effect heeft voor zowel de leerlingen als voor de docenten.

Waaruit is dit gebleken:

docenten,

- gaven aan dat zij blij waren dat er “eindelijk” een stukje handreiking werd gegeven hoe zij met ASS-leerlingen om moesten gaan.
- gaven aan dat zij veel interventies meerdere malen hebben toegepast.
- gaven aan dat leerlingen minder “lastige situaties” hadden.
- gaven aan dat er meer rust in de klas is gekomen door het toepassen van de interventies.
- gaven aan dat er meer gebruik werd gemaakt van de agenda en dat er veel minder “lastige situaties” zijn geweest omdat de ASS-leerling zijn huiswerk niet had gemaakt.
- gaven aan dat zij meer begrip hebben gekregen voor de persoonlijke lastige situaties van ASS-leerlingen.
- gaven aan dat de werkrelatie met de leerlingen is verbeterd.

Leerlingen,

- gaven aan dat zij merkten dat docenten de interventies toegepast hebben; zoals het vooraan zitten in de klas en het complimenteren.
- gaven aan dat zij profijt hebben van het feit dat alle docenten nu het huiswerk op het bord schrijven.
- gaven aan dat zij zich minder onzeker voelen.
- leerlingen schrijven consequenter hun huiswerk in de agenda.
- leerlingen hadden minder vaak momenten dat zij hun huiswerk niet geheel (of gedeeltelijk) af hadden.
- leerlingen begrijpen de instructies beter.
- leerlingen zijn meer gemotiveerd tot het maken van opdrachten.

Ouders,

- gaven aan dat zij zeer positief zijn over de vorderingen van hun kind als gevolg van toegepaste interventies.
- gaven aan dat hun kind met nog meer tevredenheid van school thuis komt.
- gaven aan dat zij vooruitgang zien in het plannen en bijhouden van de agenda

5.2 Mijn eigen professionele identiteitsontwikkeling.

Wat heeft dit project mij gebracht.

Een andere kijk op autisme en onderwijs wat zich vertaalt in het bewust handelen als docent en toekomstig gedragspecialist.

Invoering van Bijsluiters is een van de vele mogelijkheden die ik kan aanreiken aan het gehele team. Daarnaast ben ik ook bewust omgegaan met het feit dat er nog veel voorlichting aan collega's gegeven kan worden. Tijdens het project heb ik twee maal een stukje voorlichting gegeven middels een powerpoint aangevuld met filmmateriaal en dit werd door de collega's zeer gewaardeerd. Ik heb ze bewust gemaakt van de problematiek die er kan spelen met leerlingen met autisme.

Wat ook voor mij duidelijk is geworden is dat niet iedere leerling hetzelfde is en dat iedere leerling een persoonlijke benadering en aanpak nodig heeft. Dit houdt ook in dat ik het team iedere keer weer moet 'opladen' om rekening te houden met de verschillen.

Tijdens de afgelopen periode heb ik ook het enthousiasme bij de collega's gezien omdat zij positieve ervaringen hebben geboekt.

5.3 Aanbevelingen met betrekking tot mijn praktijk.

Aanbevelingen die gedaan kunnen worden op basis van de ervaringen die ik heb opgedaan tijdens de duur van dit project.

Het gebruik van de Bijsluiter werkt zodat invoering geen belemmering zou moeten zijn.

Wat wel van groot belang is hoe dit vorm te gaan geven in een volgend schooljaar.

Het project is uitgevoerd op een kleine school bij slechts drie leerlingen met ASS in de brugklas. Het volgend schooljaar fuseren drie scholen waardoor er ongeveer 250 tot 300 brugklasleerlingen zich aanmelden.

Statistisch gezien zouden er ongeveer 10 á 11 leerlingen met ASS instromen. Hoe om te gaan wanneer voor deze leerlingen een persoonlijke Bijsluiter gemaakt moet worden?

Mogelijk kunnen er onder leiding van een projectleider (gedragspecialist) drie aparte teams gevormd worden.

Tweede aanbeveling is het instellen van een anti-coach die de ASS-leerlingen intensief begeleid.

Derde aanbeveling is om bij de intake van nieuwe ASS-leerlingen zoveel mogelijk informatie in te winnen. Docenten van basisschool, leerlingen en ouders geven vooraf zoveel mogelijk informatie over lastige situaties en werkbare interventies.

Vierde aanbeveling is om meer begrip te kweken bij de leerlingen van de klas waarin een ASS-leerling zit. Dit kan op verschillende manieren gebeuren. De klassenleraar kan bijv. een workshop over autisme geven of een ASS-leerling kan meer vertellen over zijn mogelijkheden d.m.v. een spreekbeurt.

5.4 Reflectie op het onderzoek

Het project is voor mij goed verlopen en heeft mij tot veel inzichten gebracht.

De start van het project was voor mij een uitdaging omdat ik samen ging werken met een voor mij onbekende groep master studenten en ik heel veel data moest gaan verzamelen voor mw. Wichers-Bots.

Terugkijkend ben ik blij dat ik de volledige medewerking heb gekregen van mijn werkgever en dat ik een enthousiast team heb kunnen samenstellen. Een team dat het project zeer serieus heeft genomen en mij een aantal keren heeft gemeld dat zij het erg leerzaam vonden om anders met ASS-leerlingen om te gaan. Collega's die blij waren dat er eindelijk tools kwamen om de omgang met ASS-leerlingen te verbeteren.

Ook was het voor mij erg leerzaam en boeiend om collega's een stukje voorlichting te geven. Het gaf mij het gevoel professioneel bezig te zijn en ook heel belangrijk voor mij was het feit dat ik de leidende rol in het geheel had. Hoewel er al een planning lag was het toch voor mij van belang om de zaken goed te stroomlijnen.

Coördinatoren, zorgcoördinatoren en ouders heb ik veelvuldig mogen spreken over zaken die voorheen buiten mijn competenties lagen. Het afnemen van interviews was erg leerzaam vooral omdat ik de leiding had en men mij als deskundige beschouwden.

Ik moet mij nu gaan bezinnen hoe ik de draad weer op pak in een volgend schooljaar. Moet ik, wanneer ik niet als gedragspecialist wordt aangesteld, het initiatief nemen om de Bijsluiter weer te gaan invoeren? Hoe ga ik verder met de ASS-leerlingen wanneer zij naar het 2^e jaar gaan? Moet ik de Bijsluiters gaan aanpassen? Zomaar een aantal vragen die mij bezig houdt.

5.5 terugblik op de methode van onderzoek

De manier van onderzoek en de samenwerking tussen diverse partijen is uniek geweest en kan met wat aanpassingen in de toekomst zeker weer toegepast worden.

Samenwerken met diverse partijen heeft ook nadelen. Als eerste is toch de onderlinge communicatie lastig op gang te brengen. Ter ondersteuning van het onderzoek van Mw.

Wichers-Bots werkten zes master studenten op hun eigen school verspreid door het land aan het onderzoek. De contacten liepen per e-mail en er waren slechts vier vergadermomenten tijdens het gehele onderzoek. Dit resulteerde in zeer beperkte voortgangbesprekingen.

Ten tweede het onderzoeken en het verzamelen van de data en ook de overall planning stond vast. Dit gaf mij houvast aan de voortgang maar aan de andere kant was er weinig flexibiliteit.

Wat gaf deze methode nog meer aan nadelen? Aan het begin van het onderzoek moest er een team geformeerd worden dat mij gedurende het onderzoek zou ondersteunen en ook moesten de collega's heel veel documenten invullen.

De hoeveelheid aan data dat verzameld moest worden was zodanig veel dat één collega afhaakte. Omdat ik de planning niet zelf in handen had en ook geen duidelijk beeld had van de hoeveelheid formulieren kon ik ook mijn teamleden onvoldoende informeren over de hoeveelheid werk.

Soms was het onduidelijk wie welke formulieren moest invullen en het is ook voorgekomen dat er met de verkeerde formulieren werd gewerkt. Dit frustreerde soms de leerkrachten. Als laatste is het werken met een team niet altijd optimaal. Het team moest een aantal maal bij elkaar komen voor overleg en de vergaderingen moesten dan ingepast worden in het bestaande vergaderrooster. Dit vergde veel creativiteit en bereidwilligheid van de collega's.

5.6 Persoonlijke ervaringen, competenties en visie.

Wat heeft het onderzoek mij persoonlijk gebracht en wat heeft het gedaan met mijn competenties als (toekomstig) gedragspecialist?

Werken als gedragspecialist heeft mij veel nieuwe inzichten gebracht en mij gesterkt in mijn ontwikkeling.

Tijdens het onderzoek heb ik met veel partijen mogen samenwerken. Zowel met collega's als met mensen buiten de school is er veel vergaderd en zijn er vele gesprekken geweest.

De inter-persoonlijke competentie is sterk gegroeid door het veelvuldig overleggen en communiceren met de leerlingen. Met de leerlingen heb ik een aantal oplossingsgerichte en

praktische gesprekken gehad en heb daarbij goed moeten luisteren naar wat zij belangrijk vonden.

De orthopedagogische competentie is ook sterk ontwikkeld mede dankzij de invoer van de Bijsluiter. Door de invoer hiervan is er nog meer op maat les gegeven door mij en het docententeam. Hierdoor is ook adequater gehoor gegeven aan de “leer”behoeften van de leerling. Ook de individuele aanpak is sterker geworden.

Samenwerken met allerlei geledingen is ook op een hoger niveau gekomen doordat er veelvuldig overleg is geweest met ouders, collega’s en externe partijen, zoals de steungroep van de zes master studenten.

Door deze vormen van overleg is naar mijn mening de kracht van mijn “luisteren” zeer sterk ontwikkeld. Ik heb leren luisteren naar oordelen en visies van anderen en ook leren accepteren dat mijn ideeën niet altijd de waarheid zijn en zeker ook niet altijd relevant. Dit is vooral gebleken in de teksten van het eindproduct.

Al met al heeft het hele project bij mij een zeer positief beeld over het fenomeen autisme in het voortgezet onderwijs gebracht.

Het schept dan ook de aanbeveling om collega’s meer inzicht te geven over autisme in het algemeen. Verrijking kan ondermeer geschieden door praktische boeken van Colette de Bruin (geef me de vijf) en Jose Wichers-Bots (naar een auti vriendelijke school) aan te bevelen.

Literatuurlijst

Bruin C. de (2004) Geef me de vijf. Educatieve uitgaven, Doetinchem.

Clijsen, A & Leenders, Y. (2006) Leerlingen met autisme in het voortgezet onderwijs. KPC groep s' Hertogenbosch.

Haaren L. van, Wichers-Bots J., Blonk A. (2008) Professionalisering door schoolspecifiek onderzoek. Tijdschrift voor orthopedagogiek, 47 blz. 444-459.

Hurkmans (17 juni 2011) Voor mijn kind is geen plaats op school. Tijdschrift: Vrouwpsyche. Blz. 40&42. De Telegraaf.

Lieshout, T. van. (2002). Pedagogische adviezen voor speciale kinderen. Houten/Diegem: Bohn Stafleu Van Loghem.

Nijen Twilhaar H. (17 juni 2011) Onze zoon Rick is een autist, nou en!?. Dagblad de Telegraaf, T5.

Nijboer M, (2012) PrimaOnderwijs.nl (nr1 januari 2012) Tijdschrift voor alle professionals in het onderwijs. Artikel; Passend onderwijs is pas goed onderwijs blz. 6 t/m. 12. Utrecht, EDG Media.

Pameijer T, Beukering T van, Lange S. de (2009). Handelingsgericht werken: een handreiking voor het schoolteam. Leuven (België): Acco.

Roelsema M.T., Hoekstra R.A., Allison C., Wheelwright S., Brayne C., Matthews F.E., Baron-Cohen S. (Published on line:17 June 2011) Are Autism Spectrum Conditions more prevalent in an Information-Technology Region? A school-based study of three regions in the Netherlands. Springer Science-business Media LLC 2011.

Swet J van, Wichers-Bots J, Brown K. (2011) Solution focussed assesment: rethinking labels to support inclusive education, International Journal of inclusive education, 15:9, 909-923.

<http://dx.doi.org/10.1080/13603110903456615>

Tijdschrift Vrouwpsyche. (2011). En wat vindt de minister ervan? Interview met Marja van Bijsterveld, minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Wichers-Bots J., Haasen M. (2008). Naar een anti-vriendelijke VO school. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.

Wichers-Bots J.P.M., Haasen M, Tilborg A. van. ASS-leerlingen en openopdrachten in het voortgezet onderwijs. Tijdschrift voor orthopedagogiek, 46 (2007) blz. 510-515.

Wolf, K. van der, Beukering T. van, (2009). Gedragsproblemen in school. Leuven (België): Acco.

www.balansdigitaal.nl

Foto voorkant.

Bestandsnaam: autismus_d_logo.gif Afbeelding

URL: http://www.azuw.de/images/autismus_d_logo.gif

Bron URL: <http://www.azuw.de/sonne.htm>

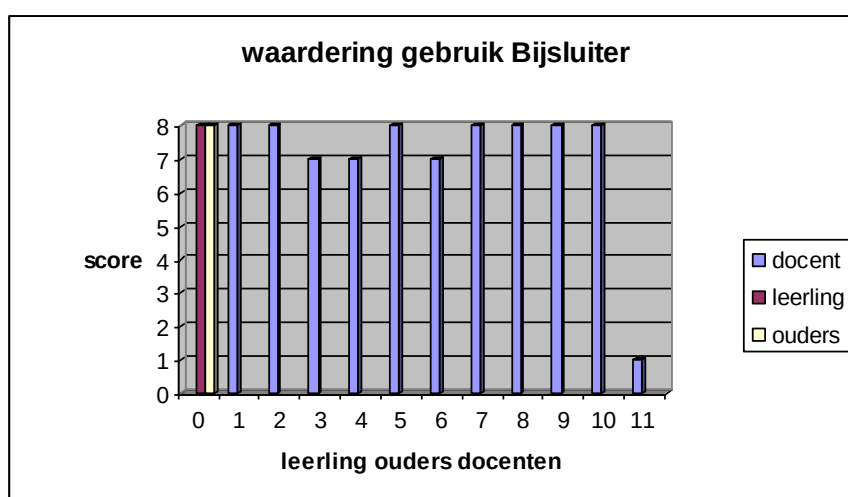
Docenten van leerlingen met ASS werken met “Bijsluiters”.

Bijlagen.

Docenten in de brugklas werken met zgn. Bijsluiters om lastige situaties voor leerlingen met ASS te voorkomen.

Een project op een school in het reguliere Voortgezet onderwijs.

Student: Gerard Boesaard

**Eindrapportage over het praktijkonderzoek in het kader van de leerroute Master SEN
Gedragsspecialist.**

Module GS 10 Leer- en onderzoekslijn: Meesterstuk en afstuderen.

Lesplaats: Utrecht

Student nummer: 2164441

Begeleid door Dr. Mw. S. Sliepen

Fontys Opleidingscentrum Speciale onderwijszorg, Tilburg

2011-2012

Inhoudsopgave.

3	Bijlage 1 Onderzoek Effectiever onderwijs dankzij leerlingen met ASS.
5	Bijlage 2 Tijdschema.
8	Bijlage 3 Brief medewerking ouders.
10	Bijlage 3A Antwoordstrook.
11	Bijlage 3B Brief ouders onderzoek.
13	Bijlage 4 Interview met leerling tbv moeilijke onderwijssituaties.
15	Bijlage 5 Interview leerling.
17	Bijlage 6 Interview leerling.
19	Bijlage 7 Interview leerling.
21	Bijlage 8 Informatie formulier effectieve interventies basisschool.
24	Bijlage 9 Informatie formulier effectieve interventies ouders.
27	Bijlage 10 Verzamel formulier effectieve interventies dossier.
30	Bijlage 11 Formulier moeilijke onderwijssituaties docenten.
33	Bijlage 12 Formulier effectieve interventies dossier.
36	Bijlage 13 Vragenlijst inschatting docent over leerling.
38	Bijlage 14 Resultaten vragenlijst inschatting docent over leerling.
44	Bijlage 15 Lastige situaties en effectieve interventies Jelle.
49	Bijlage 16 Lastige situaties en effectieve interventies Kees.
53	Bijlage 17 Lastige situaties en effectieve interventies Vera.
58	Bijlage 18 Leerling -& Competentie profiel VO.
70	Bijlage 19 Effectieve interventies Vera.
72	Bijlage 20 Effectieve interventies Kees.
74	Bijlage 21 Effectieve interventies Jelle.
77	Bijlage 22 Bijsluiters teksten.
78	Bijlage 23 Waardering gebruik Bijsluiters voor ASS-leerlingen.
79	Bijlage 24 Evaluatie formulier werken met Bijsluiters leerling.
80	Bijlage 25 Evaluatie formulier werken met Bijsluiters docent.
82	Bijlage 26 Evaluatie formulier werken met Bijsluiters ouders.
84	Bijlage 27 Resultaten evaluatie werken met Bijsluiters docent.
85	Bijlage 28 Resultaten evaluatie werken met Bijsluiters leerling.
86	Bijlage 29 Resultaten evaluatie werken met Bijsluiters ouders.
87	Bijlage 30 Algemene Bijsluiters teksten.

Bijlage 1

Radboud Universiteit Nijmegen

ONDERZOEK

EFFECTIEVER ONDERWIJS DANKZIJ LEERLINGEN MET ASS

Werken met (School) Bijsluiters

Het aantal leerlingen met ASS in het Voortgezet Onderwijs is de afgelopen jaren enorm gestegen. Tussen 2003 en 2008 is er een stijging van de toegekende rugzakjes van 11.000 naar 36.000 en zijn de speciaal onderwijs plaatsen toegenomen met 25%. (Rapport Onderwijsraad, 2010). Van deze geïndiceerde zorgleerlingen heeft bijna de helft een stoornis in het autistisch spectrum.

Al deze leerlingen hebben een individueel handelingsplan, vaak met veel en uitgebreid omschreven doelen. Hoe deze doelen bereikt moeten worden, staat meestal in algemene termen aangeven. Er staat niet beschreven hoe de docent met al deze individuele handelingsplannen moet omgaan in zijn klas. (Goei & Kleijnen, 2010). Er is weinig aandacht voor het preventief handelen in de groep (Blonk, 2009, 2010).

Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg gaat in samenwerking met de Radboud Universiteit onderzoeken of kennis verzameld uit good practices bij individuele leerlingen met een stoornis in het autistisch spectrum op scholen voor Voortgezet Onderwijs leidt tot preventieve effectieve interventies voor alle leerlingen op deze scholen. Het onderzoek zal plaats vinden onder leiding van drs. José Wichers-Bots, senior docent-onderzoeker bij Fontys OSO in samenwerking met coördinatoren. *De coördinatoren op de 6 deelnemende scholen zijn medewerkers op de scholen die de master SEN volgen. De master SEN student formuleert binnen dit onderzoek zijn eigen praktijkvraag tbv zijn Master SEN onderzoek.*

José wordt ondersteund door Prof. Dr. R.J. vd Gaag, hoogleraar Kinderpsychiatrie aan de Radboud Universiteit, Prof. Dr. L. Verhoeven, hoogleraar Orthopedagogiek aan de Radboud Universiteit en dr. A. Blonk, lector aan het Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg van de Fontys Hogescholen.

Onderzocht gaat worden wat het resultaat is van het ontwikkelen en vervolgens werken met een Bijsluiter op het schoolsucces van leerlingen met ASS in de onderbouw. Mentoren, vakdocenten, ouders, de leerling en eventuele externe hulpverleners ontwikkelen met elkaar een persoonlijke handleiding, de Bijsluiter. In deze Bijsluiter staat hoe de docenten moeten handelen in voor deze leerling moeilijke onderwijssituaties. (Wichers-Bots & Haasen, 2008) Vervolgens wordt onderzocht welke handelingsrichtlijnen niet alleen effectief lijken te zijn voor leerlingen met ASS, maar voor alle leerlingen. Deze worden opgenomen in de SchoolBijsluiter, een handleiding voor alle docenten en onderwijsondersteunend personeel op een schoollocatie. (Van Haren, Wichers-Bots & Blonk, 2009) Tot slot wordt onderzocht wat dit betekent voor het ‘Zorgleerling’ zijn en voor het vertrouwen van docenten in hun eigen handelen. (Goddard, Hoy & Hoy, 2004)

Voor meer informatie kun je contact opnemen met

| drs. José P.M. Wichers-Bots | orthopedagoog-generalist, gz-psycholoog |

| docent onderzoeker Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg |

| t: +31 6 12588473 | e: j.wichers@fontys.nl | www.fontysoso.nl |

Bijlage 2

Tijdschema 1.

- maart 2011, Verzoek vanuit Fontys OSO om medewerking te verlenen aan onderzoek.
- mei 2011, medewerking toegezegd aan hoofdonderzoeker José Wichers-Bots.
- juni 2011, toestemming en medewerking vanuit hetcollege.
- augustus 2011, eerste ASS-onderzoeksgroep (zes master studenten) bijeenkomst in Utrecht.
- september 2011, kennismaken en uitleg onderzoek door José Wichers-Bots
- september 2011, verzoek ouders van leerlingen met ASS om medewerking.
- september 2011, uitleg ASS-leerlingen over inhoud en doel onderzoek.
- september 2011, samenstellen ASS-projectgroep.
- oktober 2011, eerste werkbijeenkomst ASS-projectgroep.
- november 2011, tweede bijeenkomst onderzoeksgroep in Utrecht.
- november 2011, tweede bijeenkomst ASS-projectgroep.
- december 2011, derde bijeenkomst ASS-projectgroep.
- december/januari 2012, invoering persoonlijke bijsluiters.
- februari 2012, derde bijeenkomst onderzoeksgroep Utrecht.
- maart 2012, vierde bijeenkomst ASS-projectgroep.
- maart 2012, invoering "School Bijsluiters".
- april/mei 2012, evaluatie bijeenkomst ASS-projectgroep.
- april/mei 2012, evaluatie bijeenkomst onderzoeksgroep Utrecht.

Tijdschema 2, dataverzameling.

School

- lijst preventieve interventies.
- november 2011.
- juni 2012.
- alle leerlingen in de klas.
- BVS (belevingsvragenlijst scholieren).
- november 2011.
- juni 2012.
- schoolresultaten.
- alle rapporten 2011/2012.
- verzuim.

- mnd. schooljaar 2011/2012.
- verwijdering uit de les.
- mnd. schooljaar 2011/2012.

Mentoren.

- mentor: vragenlijst zorgleerling mentor.
(met vraag begeleiding tov gemiddelde leerling).
- november 2011.
- juni 2012.
- inschatting leerlingen met ASS t.o.v. andere leerlingen m.b.t. : motivatie, zelfstandigheid, concentratie, werktempo, nauwkeurigheid en doorzettingsvermogen.
- november 2011.
- Juni 2012.

Docenten.

- competentie profiel VO.
- oktober 2011.
- vragenlijst zorgleerling docent.
- november 2011.
- juni 2012.

Mentoren en Docenten.

- afvinklijst reden docenten/mentoren.
- november 2011.
- juni 2012.
- team self efficacy schaal voor docenten.
- november 2011.
- juni 2012.
- teacher self efficacy schaal docenten in het team.
- november 2011.
- juni 2012.
- ziekte verzuim docenten.
- schooljaar 2011/2012.

- mentor en ontwikkel docenten voor leerlingen met ASS.
- SRS.
- november 2011.
- juni 2012.
- gedragsobservatie taakgericht gedrag tijdens moeilijke onderwijssituaties.
- november 2011.
- Juni 2012.
- observatie docentgedrag, complimenten/correcties tijdens moeilijke onderwijssituaties.
- november 2011.
- juni 2012.

Ouders van leerlingen met ASS.

- competentie profiel leerling.
 - oktober 2011.
 - vragenlijst Tevredenheid en optimisme.
 - november 2011.
 - juni 2012.
-
- Parent Self Efficacy Scale.
 - november 2011.
 - juni 2012.
 - informatie formulier “Effectieve interventies basisschool”.
 - oktober 2011.
 - vragenlijst “Ondersteuning buiten school bij het onderwijsproces.
 - oktober 2011.
 - juni 2012.

Bijlage 3

Katwijk, 6 september 2011

Betreft; medewerking onderzoek.

Geachte ouders van Jelle

Graag wil ik u informeren betreffende een onderzoek dat dit schooljaar zal plaatsvinden op de school van uw zoon Jelle.

Allereerst wil ik mij aan u voorstellen.

Mijn naam is Gerard Boesaard en ben mentor van uw zoon en werkzaam als docent Engels op het

Momenteel volg ik een opleiding Master SEN (special educational needs) met als specialisatie gedragsspecialist.

Voor mijn afstuderen ga ik in samenwerking met de Radboud Universiteit Nijmegen een onderzoek uitvoeren.

Voordat het onderzoek van start gaat heb ik uw toestemming nodig en vraag ik u ook om uw medewerking.

Wat houdt het onderzoek in grote lijnen in.

Het xxxxxx college biedt met het docententeam ondersteuning aan leerlingen met ASS en dat heeft tot op heden goede resultaten gehad voor deze leerlingen.

Met de uitkomst van dit onderzoek willen wij de ondersteuning verder uitbreiden en optimaliseren.

In samenwerking met uw zoon, u als ouders, externe deskundigen en een enthousiast docententeam zal een zgn. Bijsluiter ontwikkelt worden. Deze bijsluiter zal als ondersteuning dienen voor de docenten hoe zij in moeilijke onderwijsituaties moeten handelen.

Na evaluatie zal deze bijsluiter worden aangepast voor alle leerlingen en zal dan schoolbreed voor de docenten en leerlingen ingevoerd worden.

In de bijlage “Effectiever Onderwijs dankzij leerlingen met ASS” staat het doel en werkwijze uitgebreid omschreven.

Mocht u naar aanleiding van deze brief en de bijlage nog vragen hebben neem dan gerust contact met mij op (tel. xx-xxxxxx) of met dhr. x (tel. xxxxxxxx).

Graag wil ik u nogmaals het belang van het onderzoek onder uw aandacht brengen en ik hoop op een vruchtbare samenwerking.

Wilt u zo vriendelijk zijn om het formulier per omgaande in te vullen en aan uw zoon mee te geven. Hij kan het formulier bij mij persoonlijk inleveren.

Met vriendelijke groet,

Gerard Boesaard.

Bijlage 3A

Xxxxxx, September 2011.

Hr. Boesaard,

Hierbij geven wij, ouders van ----- te kennen wel/geen medewerkingen zullen verlenen aan het onderzoek.

Tevens geven wij wel/geen toestemming om Jelle te betrekken bij het onderzoek.

Datum:

Handtekening

ONDERZOEK

EFFECTIEVER ONDERWIJS DANKZIJ LEERLINGEN MET ASS

Werken met (School) Bijsluiters

Beste ouders van **Jelle**,

Onze school gaat in samenwerking met Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg te Tilburg en de Radboud Universiteit te Nijmegen onderzoeken of kennis verzameld over docentgedrag dat effectief is bij een individuele leerling met een stoornis in het autistisch spectrum leidt tot preventieve effectieve interventies niet alleen voor de leerling met ASS, maar voor alle leerlingen op school. Het onderzoek zal plaats vinden onder leiding van drs. José Wichers-Bots in samenwerking met Gerard Boesaard. José en Gerard worden ondersteund door Prof. Dr. R.J. vd Gaag, hoogleraar Kinderpsychiatrie aan de Radboud Universiteit, Prof. Dr. L.Verhoeven, hoogleraar Orthopedagogiek aan de Radboud Universiteit, dr. L.Hendriks, methodoloog aan de afdeling Orthopedagogiek van de Radboud Universiteit en dr. A.Blonk, lector aan het Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg van de Fontys Hogescholen.

Wij willen vragen of U en uw zoon **Jelle** mee willen werken aan dit onderzoek. Dat betekent dat de mentor van **Jelle** samen met U, uw zoon, enkele docenten en eventueel andere betrokken professionals een ‘persoonlijke handleiding’ voor **Jelle**, genaamd de ‘Bijsluiter’, gaan ontwikkelen. In deze Bijsluiter staat hoe de docenten moeten handelen in voor **Jelle** moeilijke onderwijssituaties. Voor U betekent dit dat wij U gaan vragen voor de herfstvakantie een zogenaamd ‘Leerling- & Competententieprofiel’ voor **Jelle** in te vullen. Vervolgens zal de mentor samen met **Jelle** nav deze gegevens en reeds aanwezige informatie van de basisschool een gesprek met U hebben om in het verleden effectieve handelingsrichtlijnen voor moeilijke onderwijssituaties te verzamelen. De mentor zal ook een gesprek hebben met **Jelle** om te vragen wat lastige situaties voor hem zijn en hoe docenten dan het beste kunnen handelen. Vervolgens gaan de mentor en enkele docenten na de

herfstvakantie een Bijsluiter maken. Ter goedkeuring zal deze met U en Jelle worden besproken. In februari zal de Bijsluiter met U en uw zoon geëvalueerd worden. Zowel aan het begin als aan het eind van het schooljaar vragen wij U ook enkele korte vragenlijsten in te vullen. Dit kost hoogstens 15 minuten.

Wij verwachten dat door dit onderzoek het docententeam nog effectiever onderwijs zal gaan geven niet alleen aan uw zoon, maar aan alle leerlingen.

Graag horen wij van U of U samen met Jelle mee wilt doen aan dit onderzoek.

Voor meer informatie kunt U terecht bij Gerard Boesaard.

Hartelijke groeten,

Gerard Boesaard, xxxxxxxx

Bijlage 4

Radboud Universiteit Nijmegen

EFFECTIEVER ONDERWIJS DANKZIJ LEERLINGEN MET ASS

Werken met (School) Bijsluiters

Interview met leerling ten behoeve van moeilijke onderwijssituaties en effectieve interventies door coördinator en mentor

Ter introductie vertel je onderstaande:

Een paar jaar geleden was er op een middelbare school een groep docenten die les gaf aan leerlingen met ASS. De docenten vonden het in sommige situaties lastig om deze leerlingen les te geven. Bijv. om te zorgen dat deze leerlingen goed in groepjes werken of een open opdracht goed konden afronden. We zijn toen samen met de leerling, de ouders, de mentor en enkele docenten gaan kijken wat docenten in deze situaties het beste kunnen doen. Deze helpende interventies werden op een klein briefje geschreven voor alle docenten. Eén leerling gaf daar de naam 'Bijsluiter' aan. Hij zei: *'Dat is mijn persoonlijke handleiding'*.

Op deze school willen de docenten met jou en je ouders voor jou ook zo'n 'Bijsluiter' maken. Wij hebben jouw ouders al gevraagd welke situaties op jouw vorige school en thuis soms moeilijk zijn en wat dan effectief is om te doen. Vandaag willen wij dit ook aan jou vragen. Na de herfstvakantie gaan we dan met deze informatie samen met jouw mentor en enkele docenten een Bijsluiter te maken. Daarna (in) bespreken we de Bijsluiter met jou en je ouders om te kijken of de dingen erop staan kloppen.

Vandaag willen wij jou vragen welke situaties jij lastig vindt op deze school en wat de docenten dan het beste kunnen doen. Dit gesprek duurt 15 minuten.

Heb je nog vragen?

- **(Houd het kort, ga binnen 5 minuten over op de volgende vraag).**

Vragen met betrekking tot het interview met de leerling

- Wat vind je fijn op deze school?
- Wat vind je lastig op deze school?
Formuleer uit deze informatie maximaal 3 voor de leerling lastige situaties. Check per situatie of dit overeenstemt.
(bijv.: Ik vind het moeilijk om in groepjes te werken)
- *Vraag per situatie of in sommige lessen deze situatie niet moeilijk is*
(bijv.: Zijn er lessen waarin het niet moeilijk is om in een groepje te werken?)
- *Vraag per situatie :* Wat doet deze docent waarom het niet moeilijk is? Wat doet de docent waardoor het niet moeilijk is om bij dit vak in groepjes te werken?
- *Vraag per situatie:* Wat kunnen docenten in deze situatie het beste doen?

Hartelijk dank voor alles wat je verteld hebt over jouw ervaringen op school. Over....weken gaan we een conceptversie van de 'Bijsluiter' met jou bespreken.

Bijlage 5

Interview 11 oktober.

Kees

Vraag: Wat vind je fijn op deze school?

Antwoord: De hele klas is leuk.

Ik wordt niet gepest.

Er is een pestcontract.

De leraren, hoe ze lesgeven en vergeleken met de basisschool zijn ze aardiger

De vakken, hoe ze gegeven worden, het wordt beter uitgelegd en de docenten hebben meer tijd.

Mag/moet op school blijven tijdens de pauzes en ik hoef niet naar huis.

Kunst & Cultuur vind ik makkelijk want ik ben een beelddenker.

Vraag: Wat vind je lastig op deze school?

Antwoord: Vak levensbeschouwing > moeilijke leerteksten, moeilijke woorden, veel “terug” opzoekwerk

Opgave leerteksten. Bijv. aardrijkskunde par. 1.2 & 3 van tekstboek hierbij moet dan ook de aantekeningen geleerd worden maar dat wordt niet expliciet opgegeven.

De docent denkt dat de leerling weet wat hij moet leren wanneer hij alleen de paragrafen opgeeft.

Vraag: Wat moet de docent doen om deze lastige situaties te voorkomen?

Antwoord: Bij Nederlands, duidelijke instructie leerwerk.

Bij Nederlands, instructie/uitleg bij groen blauwe teksten.

De opmaak/layout is lastig.

Bij levensbeschouwing: duidelijke en volledige opgave leerwerk, hoofdstuk, tekstboek, werkboek en aantekeningen.

Vraag: Waar heb je geen problemen mee op school?

Antwoord: werken in tweetallen.
vermaak in de pauzes.
gymlessen.
kunst en cultuur > Kees is beelddenker.

Kees heeft een aantal kastjes met laatjes.

Laatje met alfabet.

Laatje met cijfers.

Laatje met leuke dingen (sport/school/hobby's).

Laatje met niet leuke dingen (voetbal/basisschool/pesten).

Kees wil extra laatje met “ soms wel/soms niet leuk”.

Bijlage 6

Interview 24 oktober.

Vera

Vraag: Wat vind je fijn op deze school?

Antwoord: kleine school en alles is gemakkelijk te vinden.
alles is overzichtelijk ingericht.
leraren zijn leuk.
bijna alle vakken zijn leuk.
voor Nederlands sta ik onvoldoende maar ik vind het niet moeilijk.

Vraag: Wat vind je lastig op deze school?

Antwoord: als kinderen in de les praten kan ik me niet concentreren.
Bijv. bij Frans wordt er veel gekletst. Als de juf er iets van zegt wordt het meestal wel weer stil.
op de gang is er bij leswisselingen vaak een opstopping en dan ben ik bang om te laat te komen. Ik word dan zenuwachtig en bang.
groepswork vind ik niet leuk en werk liever alleen. Ik hoef dan ook niet mijn eigen mening te geven. Vind ik lastig want dan moet ik mijn mening verdedigen.
spreekbeurten vind ik eng en heb op de basisschool daar hulp bij gekregen.

Vraag: Wat moet de docent doen om deze lastige situaties te voorkomen?

Antwoord: de docent moet de klas rustig houden.
de docent moet mij het liefst alleen laten werken of met een klasgenoot/vriendin die mij goed kent en mij begrijpt.
bij spreekbeurten mij een spiekbrief laten maken en die mij laten gebruiken als ik de tekst niet meer weet.

bij spreekbeurten kan de docent mij helpen om mij rustig te houden en mij even laat stoppen als ik in paniek raak. Hij moet dan mij even weer opgang helpen.

Bijlage 7

Interview 28 oktober 2011.

Jelle

Vraag: wat vind je leuk op deze school?

Antwoord: gym en natuur&techniek
leuke docenten, dhr. Boesaard en dhr. S.
leuke gezellige groep tijdens pauze (samen met Kees, -PDD-NOSer
en Max (groot en dominant)

Vraag: wat vind je lastig op school?

Antwoord: huiswerk goed en daadwerkelijk opschrijven in agenda.

Wat is er voor nodig om dit te voorkomen?

docent moet alles duidelijk op bord schrijven (niet alleen zeggen).

duidelijke instructie.

docent moet vragen of controleren of ik het gedaan heb.

Vraag: wat vind je lastig op school?

Antwoord: wiskunde, klassikale uitleg, tafels leren.

Wat is er voor nodig om dit te voorkomen?

eerst zelf proberen daarna ouders vragen.

lieft individuele uitleg in de klas.

Vraag: wat vind je lastig op school?

Antwoord: Samen werken in duo of groep.

Wat is er voor nodig om dit te voorkomen?

Indien niet nodig alleen laten werken of samen laten werken met rustige jongen/meisje.

Bijlage 8

Radboud Universiteit Nijmegen

EFFECTIEVER ONDERWIJS DANKZIJ LEERLINGEN MET ASS Werken met (School) Bijsluiters

Informatieformulier effectieve interventies basisschool

Via dit informatieformulier willen wij informeren welke *onderwijssituaties op de basisschool* moeilijk waren voor..... en welke handelingswijzen / interventies in deze situaties effectief waren. Dat betekent dat deze situaties werden voorkomen of niet verder escaleerden. Wij verstaan onder een moeilijke onderwijssituatie; *‘een situatie waarin het gedrag dat een docent verwacht van de leerling zich niet voordoet’*. Dit kunnen situaties zowel binnen als buiten de klas zijn. Wij stellen het op prijs als u dit door de leerkracht van de basisschool laat invullen.

Naam leerling

Basisschool

Naam docent basisschool

Ingevuld door:

Wat waren op de basisschool de drie moeilijkste onderwijssituaties voor?

1.

2.

3.

Kunt u per moeilijke onderwijssituatie aangeven welke handelingswijze / interventie effectief was om deze moeilijke onderwijssituatie te voorkomen of niet te laten escaleren?

1.

2.

3.

Wilt U dit formulier inleveren bij of mailen aan.....

Hartelijk dank voor uw medewerking.

Bijlage 9

Radboud Universiteit Nijmegen

EFFECTIEVER ONDERWIJS DANKZIJ LEERLINGEN MET ASS

Werken met (School) Bijsluiters

Informatieformulier effectieve interventies ouders

Tijdens dit gesprek bespreek je met ouders de informatie uit het door hen ingevulde Leerling- & Competentieprofiel, de opgegeven moeilijke onderwijssituaties door de basisschool en wat jullie gevonden hebben in het dossier. Vraag vervolgens of ouders dit beamen. Geef dit aan onder opmerkingen. Vraag vervolgens of zij nog aanvullingen hebben. Schrijf deze hieronder op. Probeer hier niet meer dan 45 min. voor uit te trekken.

Naam leerling

Naam ouder(s)

Naam docent basisschool

Ingevuld door:

Wat zijn volgens ouders nog meer moeilijke onderwijssituaties voor?

1.

2.

3.

Wat zijn volgens ouders per moeilijke onderwijssituatie effectieve handelingswijze / interventie om deze moeilijke onderwijssituatie te voorkomen of niet te laten escaleren?

1.

2.

3.

Opmerkingen

Bijlage 10

EFFECTIEVER ONDERWIJS DANKZIJ LEERLINGEN MET ASS

Werken met (School) Bijsluiters

Formulier effectieve interventies dossier

Via dit informatieformulier verzamelt de coördinator samen met de mentor welke moeilijke onderwijssituaties moeilijk waren voor..... en welke handelingswijzen / interventies in deze situaties effectief waren. Dat betekent dat deze situaties werden voorkomen of niet verder escaleerden. Wij verstaan onder een moeilijke onderwijssituatie; *‘een situatie waarin het gedrag dat een docent verwacht van de leerling zich niet voordoet’*. Dit kunnen situaties zowel binnen als buiten de klas zijn.

Naam leerling

Ingevuld door: 1. coördinator(naam)
2.....(functie).....(naam)

Welke moeilijke onderwijssituaties worden in het dossier genoemd?

1.

2.

3.

Geef per moeilijke onderwijssituatie aan welke handelingswijze / interventie effectief was om deze moeilijke onderwijssituatie te voorkomen of niet te laten escaleren?

1.

2.

3.

Wilt U dit formulier inleveren bij of mailen aan.....

Hartelijk dank voor uw medewerking.

Bijlage 11

EFFECTIEVER ONDERWIJS DANKZIJ LEERLINGEN MET ASS

Werken met (School) Bijsluiters

Formulier moeilijke onderwijssituaties docenten

Geef op dit formulier aan welke moeilijke onderwijssituaties jij de afgelopen weken hebt ervaren met

Als jij inmiddels al een effectieve interventie hebt gevonden die deze situatie voorkomt of niet verder laat escaleren, wil je dit dan per moeilijke onderwijssituatie aangeven.

Wij verstaan onder een moeilijke onderwijssituatie; *‘een situatie waarin het gedrag dat een docent verwacht van de leerling zich niet voordoet’*. Dit kunnen situaties zowel binnen als buiten de klas zijn.

Naam leerling

Naam docent.....

Welke moeilijke onderwijssituaties heb jij ervaren ?

1.

2.

3.

Geef per moeilijke onderwijssituatie aan welke handelingswijze / interventie effectief bleek om deze moeilijke onderwijssituatie te voorkomen of niet te laten escaleren?

1.

2.

3.

Bijlage 12

EFFECTIEVER ONDERWIJS DANKZIJ LEERLINGEN MET ASS

Werken met (School) Bijsluiters

Formulier effectieve interventies dossier

Via dit informatieformulier verzamelt de coördinator samen met de mentor welke moeilijke onderwijssituaties moeilijk waren voor..... en welke handelingswijzen / interventies in deze situaties effectief waren. Dat betekent dat deze situaties werden voorkomen of niet verder escaleerden. Wij verstaan onder een moeilijke onderwijssituatie; *‘een situatie waarin het gedrag dat een docent verwacht van de leerling zich niet voordoet’*. Dit kunnen situaties zowel binnen als buiten de klas zijn.

Naam leerling

Ingevuld door: 1. coördinator(naam)
2.....(functie).....(naam)

Welke moeilijke onderwijssituaties worden in het dossier genoemd?

1.

2.

3.

Geef per moeilijke onderwijssituatie aan welke handelingswijze / interventie effectief was om deze moeilijke onderwijssituatie te voorkomen of niet te laten escaleren?

1.

2.

3.

Wilt U dit formulier inleveren bij of mailen aan.....

Hartelijk dank voor uw medewerking.

Bijlage 13

Opleidingscentrum
Speciale Onderwijszorg

Radboud Universiteit Nijmegen

EFFECTIEVER ONDERWIJS DANKZIJ LEERLINGEN MET ASS

Werken met (School) Bijsluiters

Vragenlijst Inschatting docent over leerlingen

Wilt u voor de gemiddelde leerling in uw klas aangeven op een schaal van 1 tot 10 hoe u over deze leerling oordeelt m.b.t. motivatie, zelfstandigheid, concentratie, werktempo, nauwkeurigheid en doorzettingsvermogen?

Een score van 1 betekent bijv. zeer ongemotiveerd en een score van 10 zeer gemotiveerd.

Zeer ongemotiveerd 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 *Zeer gemotiveerd*

Zeer afhankelijk 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 *Zeer zelfstandig*

Zeer ongeconcentreerd 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 *Zeer geconcentreerd*

Zeer laag werktempo 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 *Zeer hoog werktempo*

Zeer onnauwkeurig 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 *Zeer nauwkeurig*

Zeer lage doorzetter 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 *Zeer grote doorzetter*

Wilt U dit ook doen voor (naam leerling met ASS).

Zeer ongemotiveerd 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 *Zeer gemotiveerd*

Zeer afhankelijk 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 *Zeer zelfstandig*

Zeer ongeconcentreerd 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 *Zeer geconcentreerd*

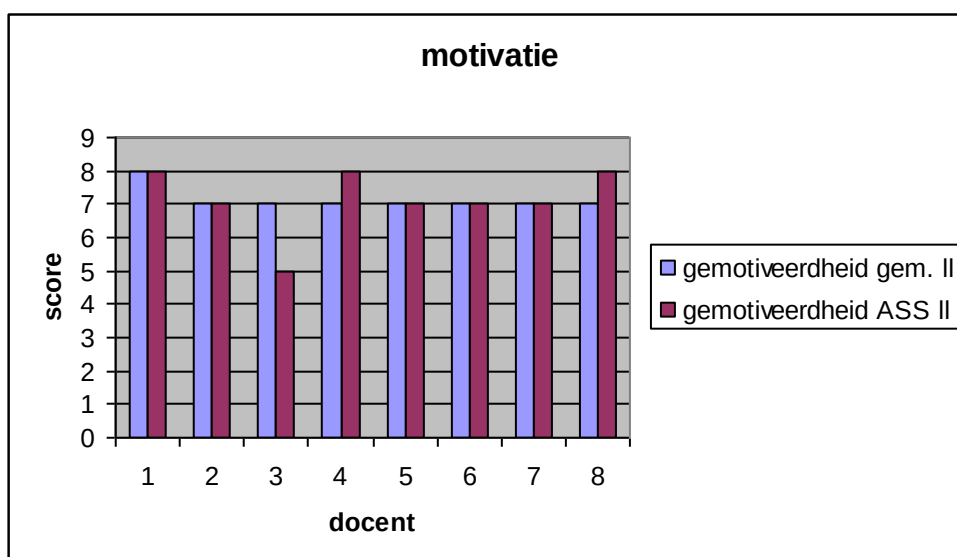
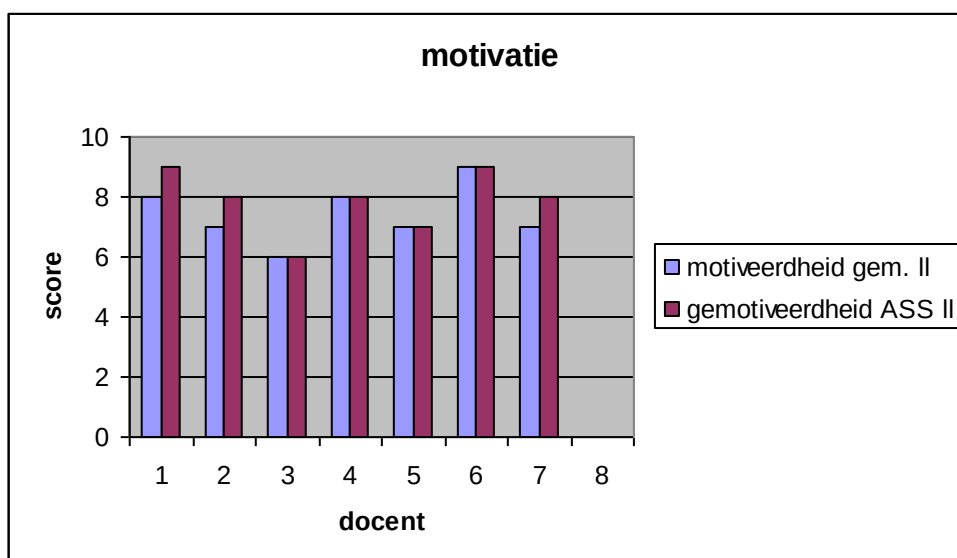
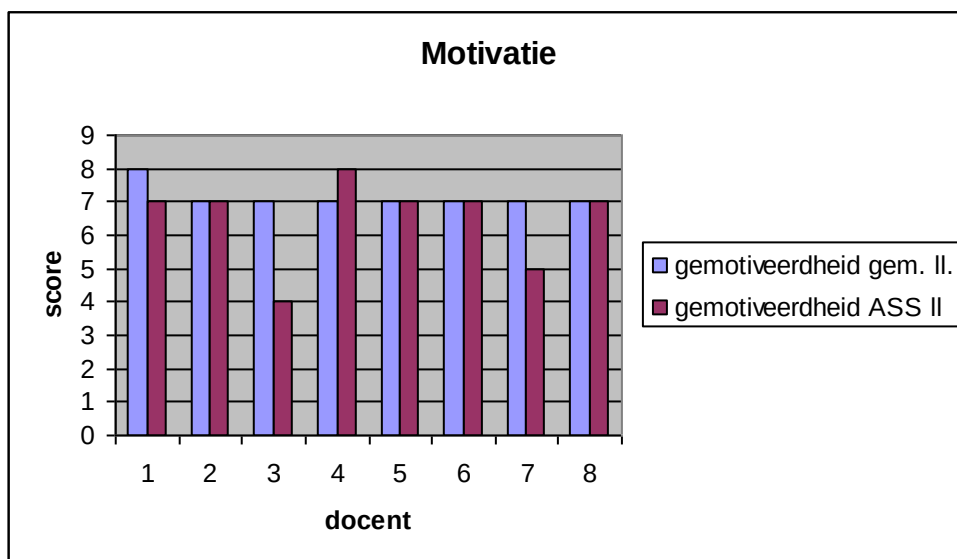
Zeer laag werktempo 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 *Zeer hoog werktempo*

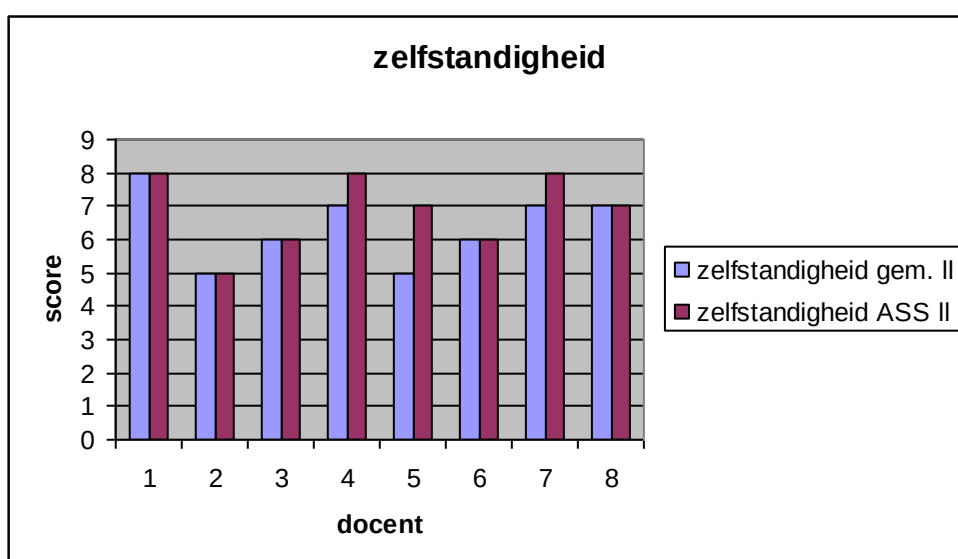
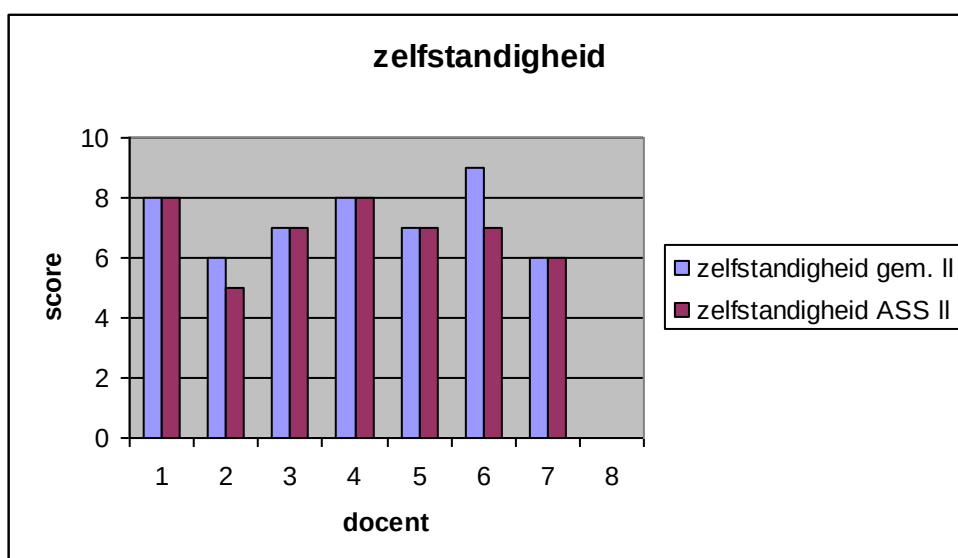
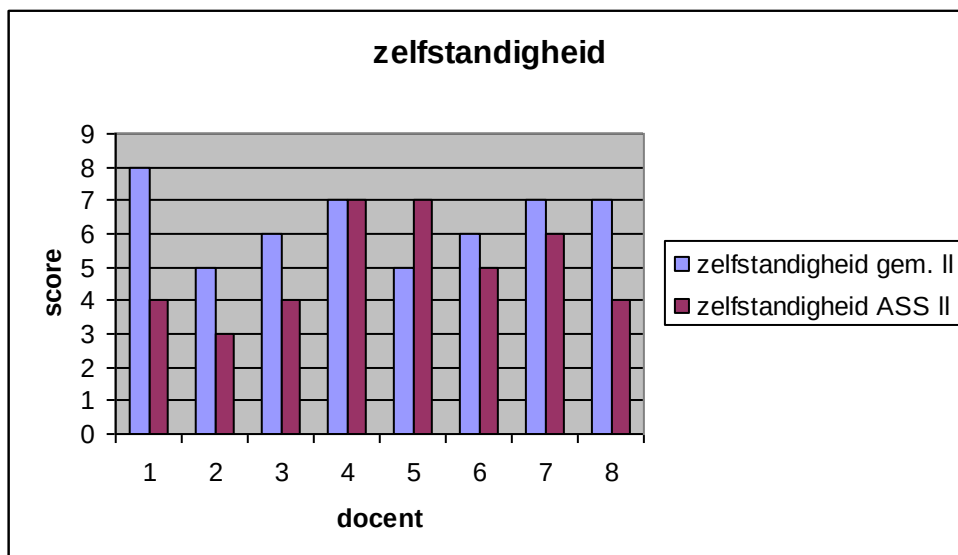
Zeer onnauwkeurig 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 *Zeer nauwkeurig*

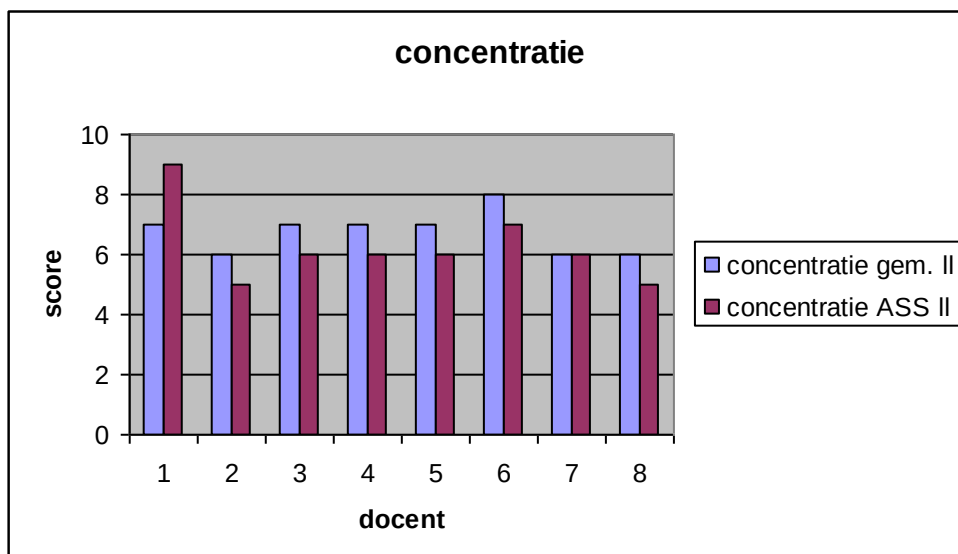
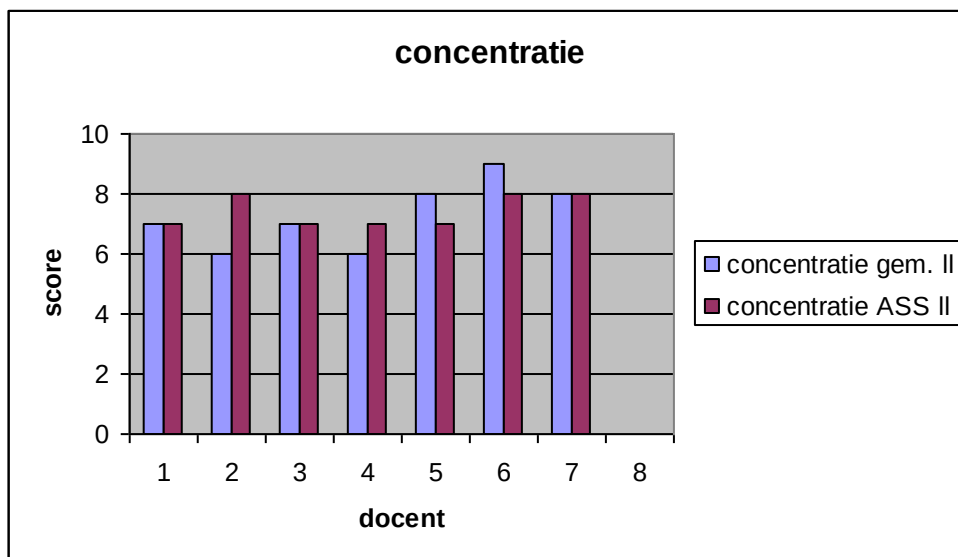
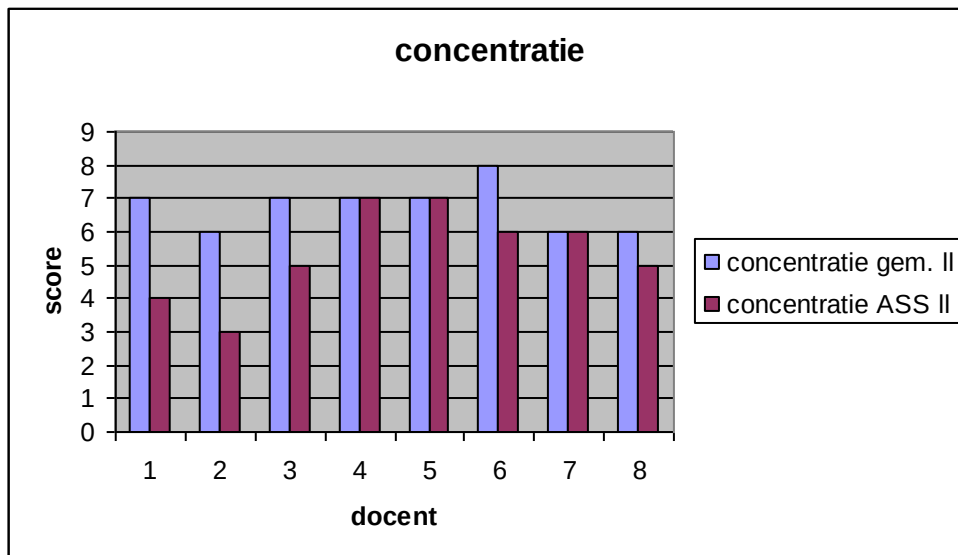
Zeer lage doorzetter 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 *Zeer grote doorzetter*

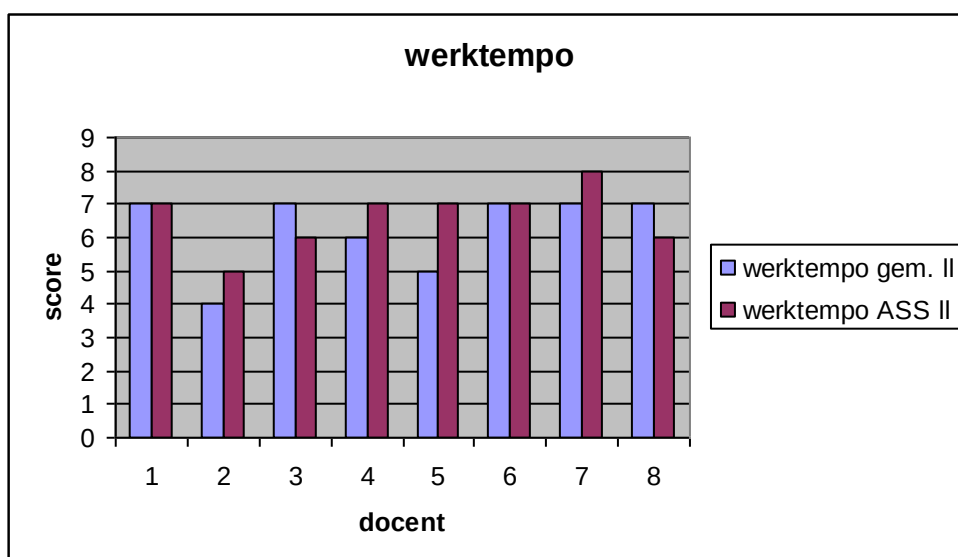
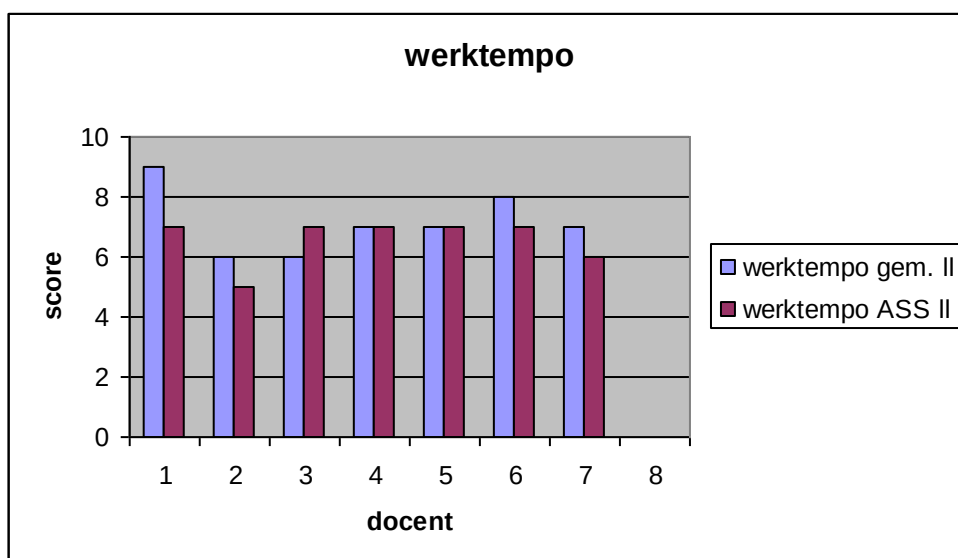
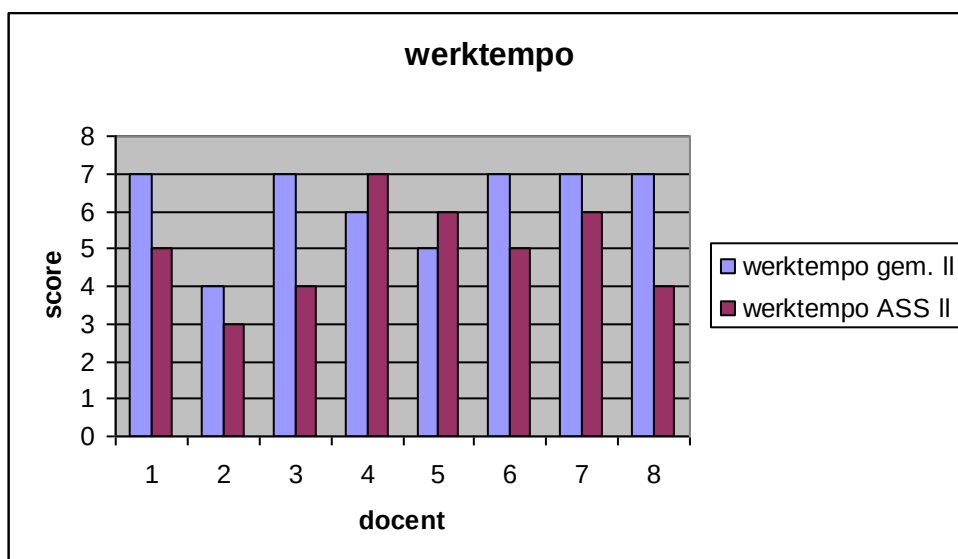
Hartelijk dank voor uw medewerking.

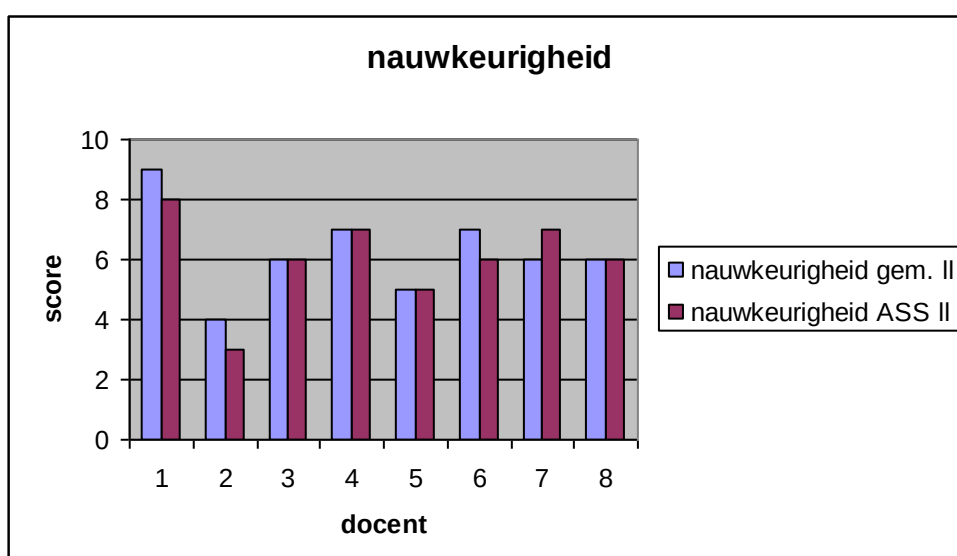
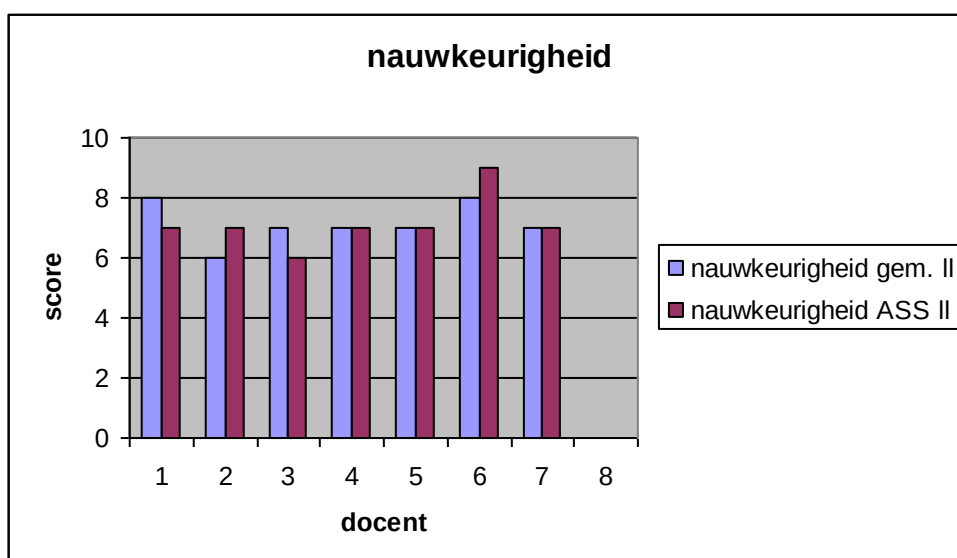
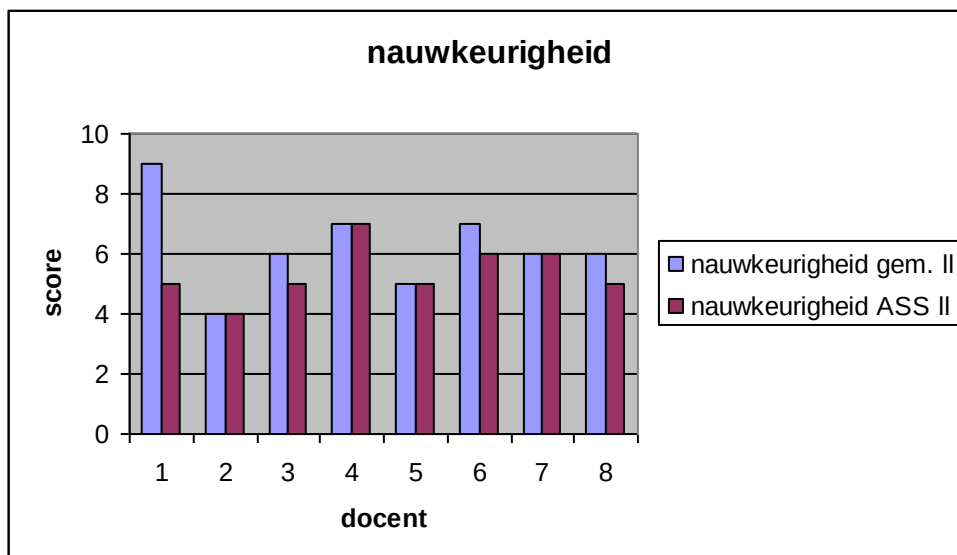
Bijlage 14 Resultaten vragenlijst inschatting docent over leerling.

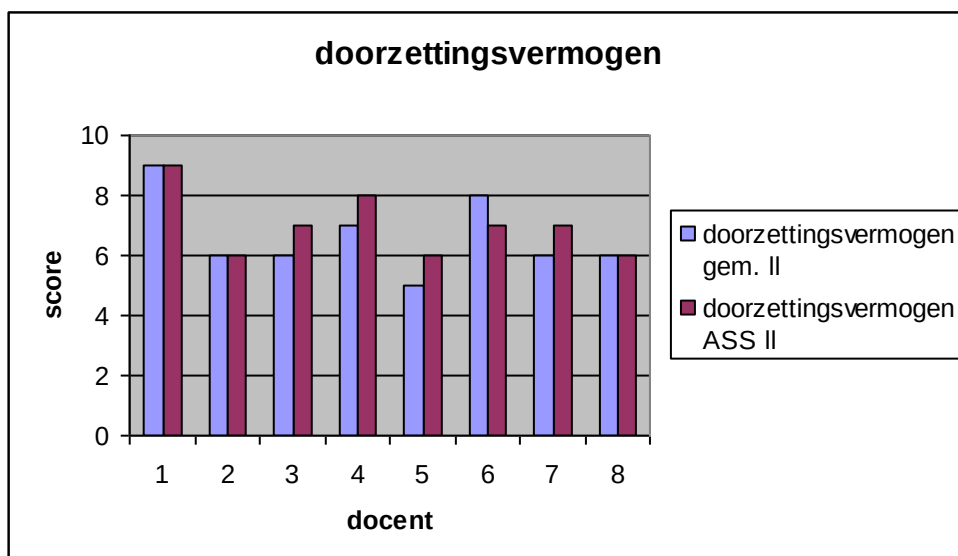
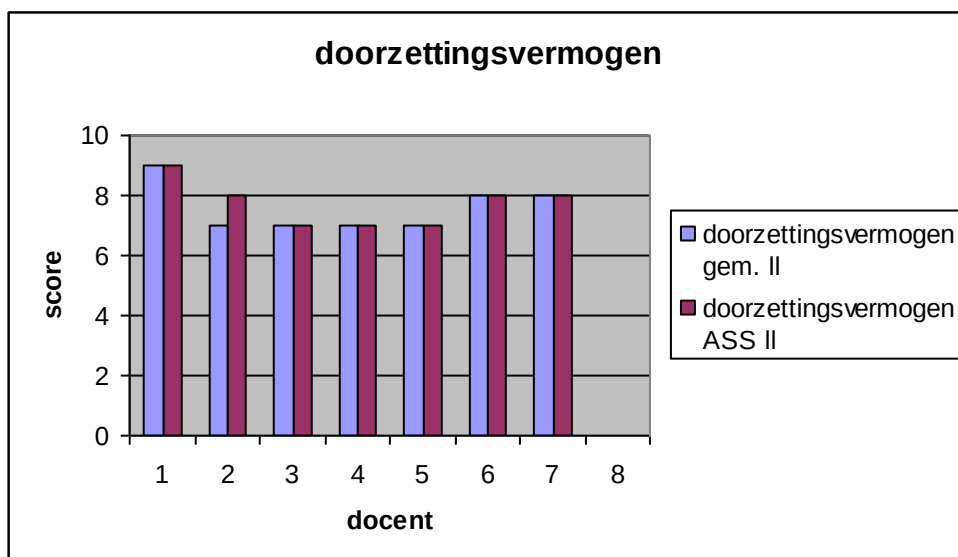
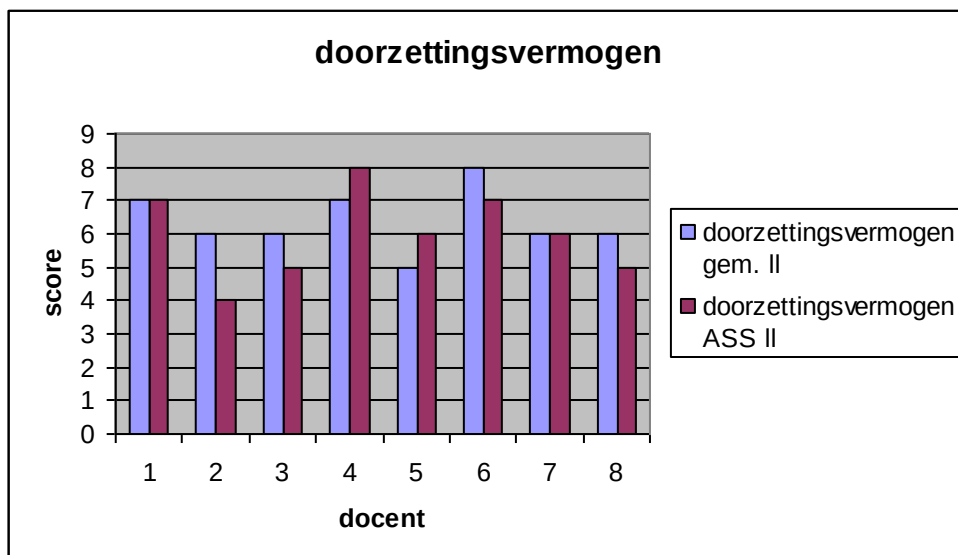

Bijlage 15

Jelle; Lastige situaties en effectieve interventies.

Jelle vindt gym, n&t erg leuk.

Heeft leuke groep in pauze; Kees xxxxxx en Max.

Sterke vakken; rekenen, zaakvakken en creatieve vakken.

Zwakke vakken; technisch lezen, taal, schrijven.

Knelpunten; concentratie, lezen van lesstof, dyslectisch, gedachten mondeling en schriftelijk onder woorden brengen.

Jelle is rustige jongen met gevoel voor humor, is lief.

Kan sociale situaties moeilijk inschatten kan niet goed inleven en meeleven en opkomen voor zichzelf.

Heeft moeite met het mondeling vertellen van een chronologisch verhaal.

Volgens docenten

Jelle is sterk in wiskunde, Nederlands en Engels en is zeer creatief bij kunst & cultuur.

Jelle heeft drie maal blauwe kaart gekregen. Schrijft huiswerk niet in agenda.

Jelle is creatief en werkt goed aan gerichte opdrachten.

Jelle maakt moeilijk vriendjes.

Jelle moet werken aan non verbale instructie/communicatie.

Jelle heeft veilige plek nodig in klas, bij leerling met wie hij goed contact heeft.

Jelle is soms angstig en toont weinig initiatief.

Volgens Jelle

Lastig:

Huiswerk goed maar ook daadwerkelijk opschrijven.

- Interventie

- docent moet alles op het bord schrijven (niet alleen zeggen).

- duidelijke instructie.

- docent moet vragen en/of controleren of ik het opgeschreven heb (iedere les).

- Lastig
- wiskunde, klassikale uitleg en het leren van tafels.

Interventie

- eerst zelf proberen daarna vragen aan ouders om hulp. Heb neiging om moeilijke dingen niet te maken.
- liefst individuele uitleg in de les.

Lastig

- samenwerken in duo's of groep.

- Interventie

- indien niet noodzakelijk alleen laten werken of samen met rustige jongen of meisje.

Volgens Basisschool

Lastig:

- aangaan en onderhouden van contacten met leeftijdsgenoten .

Interventie

- Jelle heeft sociale vaardigheidstraining gehad.
- zeggen wat je wel/niet wilt.
- overleggen/discussiëren, mening geven.

Lastig:

- planning en overzicht taken.

Interventie

- gebruik van dagritme kaarten, kleurenklok en takenblad.
- afstrepen op takenblad wat hij al gedaan heeft en overzicht wat hij nog moet doen.
- hulp bij invullen agenda.

Lastig

- zelfstandigheid en taakgerichtheid.

Interventie

- visuele ondersteuning van lesstof.
- gebruik kleurenklok en regelkaarten (spelling).
- individuele instructie, hulprondes door de klas.
- gebruik laptop + rustige werkplek.

Volgens Ouders

Lastig

- onderhouden vrienden en sociale contacten.

Interventie

- sociale vaardigheden training Jelle met rustige kinderen laten werken.
- gebeurtenissen, zoals ruzies, 1 op 1 met Jelle bespreken.

Lastig

- concentreren en plannen

Interventie

- voor in de klas zitten
- hulp bij invullen agenda, Vooral controle! 1 op 1 uitleg indien nodig.

Lastig

- automatiseren, spelling, lezen en schrijven.

Interventie

- gebruik van Kurzweil en computer.
- tafel kaart, meer tijd geven, voorlezen, veel herhalen. Toetsen vergroot op A3.
- oefenen met lezen van boek. Naast de computer ook laten schrijven.

Volgens dossier

Lastig

- structuur aanbrengen in opdrachten.
- sociale vaardigheden.
- heeft ondersteuning nodig bij rekenen en memoriseren.

Volgens docenten

Lastig

- onthouden om klassenboek mee te nemen.

Interventie

- niet klassikaal aanspreken, maar persoonlijk.
- Jelle vindt het niet prettig om klassikaal aangesproken te worden.

Lastig

- had vinger gekneusd bij huiswerkbegleiding en heeft alleen maar gehuild.
- kon niet meer communiceren.

Interventie

- ijs geprobeerd en uitleggen maar kon niet doordringen.

Uiteindelijk naar huis gestuurd

Lastig

- agenda plannen.

Interventie

- navragen of hij weet wat hij moet doen.

Lastig

- Jelle is soms afwezig” , droomt, korte spanningsboog.

Interventie

- loop rondje, altijd starten bij Jelle.

Lastig

- zegt ja, doet nee.

Interventie

- checken na start; doet hij het op de juiste manier?

Lastig

- opletten bij de instructiemomenten.

Interventie

- vaker en sneller er bij betrekken.

Lastig

- afdwalen bij lesmomenten.

Interventie

- positief benaderen.

Lastig

- maakt rare opmerkingen die niet passen.

Interventie

- benoemen hoe het wel moet.

Lastig

- Jelle zat na instructie strak voor zich uit te staren.

Interventie

- op de hurken naast Jelle gaan zitten en vragen wat er is. Had opgave niet begrepen Opdracht opnieuw uitgelegd. Daarna zelfstandig gaan werken.

Lastig

- Ik zei, je kunt beter het uitwerkingsboek gebruiken. Hij keek me wazig aan.

Interventie

- direct de opdracht geformuleerd: gebruik het uitwerkingsboek.

Bijlage 16

Kees Lastige situaties en effectieve interventies.

Kees is een jongen met PDD-NOS.

Heeft faalangsttraining gevolgd.

Heeft cursus beeld denken gevolgd.

Heeft veel negatieve pestervaringen.

Kees is sterk faal angstig.

Kees is sterk in topografie, aardrijkskunde en geschiedenis.

Kees is zwak in begrijpend lezen en spelling.

Kees gebruikt thuis een maandplanner.

Kees is vriendelijk, trouw en behulpzaam.

Kees is zwak in zelf inzicht, sociale structuren en verder kijken dan gedrag.

Kees is een behulpzame en vriendelijke jongen wil graag samen doen met anderen maar mist het sociale inzicht.

Kees vindt de school en leraren leuk.

Kees is blij dat hij in de pauzes op school mag blijven.

Kees vindt k&c makkelijk want hij denkt in beelden.

Volgens docenten

Kees is sterk in talen en wiskunde.

Kees is zwak in levensbeschouwing en sport en bewegen.

Aansluiting bij medeleerlingen verloopt moeizaam. Richt zich op populaire en verbaal sterke leerlingen.

Kees heeft soms traag denkproces.

Kees kan zich goed uitdrukken en begrijpt gevolgen van zijn gedrag.

Kees is moeilijk in groepsverband.

Kees is sterk in begrijpend lezen en heeft gevoel voor taal.

Kees is zwak in organiseren en creatief denken.

Kees moet werken aan het leren van organiseren.

Kees is sportief, motorisch sterk en goed met de bal.

Volgens Kees

Lastig:

- levensbeschouwing; moeilijke leerteksten, veel moeilijke woorden, veel “terug” opzoekwerk.

Interventie:

- Duidelijk en volledig opgeven wat er allemaal geleerd moet worden: hoofdstuk, werkboek, tekstboek, aantekeningen etc. (docent denkt dat de ll het wel weet).

Lastig

- Nederlands; leerwerk, de instructie is niet altijd even duidelijk. De groen/blauwe teksten zijn moeilijk. De lay-out van het boek is moeilijk.

Interventie

- Duidelijke instructie leerwerk.
- Instructie c.q. uitleg bij groen/blauwe teksten.

Volgens Basisschool (ouders hebben form. ingevuld ivm slechte ervaringen).

Lastig:

- Omgang met leeftijdsgenoten. Kees werd veel gepest en had vaak het gevoel dat hij gepest werd.
- Concentratie. Kees was snel afgeleid en leidde, in de drukte van de klas, zichzelf af.
- Verschil tussen Cito en de methoden toetsen. In het algemeen viel begrijpend lezen er erg uit.

Interventies

- Basisschool heeft geen effectieve interventies toegepast.
- Kees heeft faalangstreductie training gevolgd. Effecten zijn merkbaar.
- Kees heeft training voor beeld denken gevolgd. Dit helpt hem om meer structuur aan te brengen.

Volgens Ouders

Lastig

- Bij levensbeschouwing wordt streng beoordeeld op netheid. Ondanks hard werken toch een cijfer 5 gekregen. Cijfer werd niet toegelicht. Dit werkt sterk op faalangst.

Interventie

- Geef constructieve feedback. Waarom een onvoldoende en vooral wat er gedaan moet worden om een voldoende te halen.
- Geef een minimale voldoende bijv. 6- en de motivatie schiet omhoog.

Lastig

- Maken van samenvattingen maar ook het maken van samenvattingen van samenvattingen.
- Wat Kees in de 1^e alinea heeft gelezen verwerkt hij ook weer in de tekst van de 2^e alinea.
- Kees ziet de essentie van het verhaal niet.

Interventie

- Aanleren middels een stappenplan hoe je een samenvatting kan maken.

Lastig

-Kees heeft veel moeite met het maken van contacten. Heeft na school geen sociale contacten met klasgenoten. Neemt niemand mee naar huis. Kees heeft veel negatieve ervaringen op basisschool gehad (pesten) en is daar nu weer bang voor.

Interventie

- Tijdens mentorles in het algemeen aandacht schenken aan hoe je contacten maakt en hoe je die onderhoudt.

Daarna kan er bij Kees, individueel, op worden doorgegaan. Hij ziet dit dan als een logische vervolgstap op de eerdere les.

Volgens dossier

Geen aanvulling op eerder genoemde lastige situaties en interventies.

Volgens docenten

Lastig

-Zoekt veel lichamelijk contact in pauzes met Max. Bij escalatie weet hij niet goed wat hij moet doen en weet ook niet waar de oorzaak ligt.

Interventie

-Met Kees en Max bespreken wat er fout is gegaan, waar de oorzaak ligt en hoe dit voorkomen had kunnen worden.

Lastig

- Kees moet voorwerpen meenemen om na te tekenen. Voorwerpen stonden in boek en opdracht was uitgelegd. Kees nam niets mee want hij is beelddenker. Heeft wel mooie tekening gemaakt.

Interventie

- Moet wel voorwerpen meenemen om te leren kijken naar de voorwerpen en leren nadenken.

Lastig

- Kees is druk in de les en “plukt” aan andere leerlingen. Is moeilijk te stoppen.

Interventie

- Uitleggen dat jij (docent) en de overige leerlingen er last van hebben.

Lastig

- Doorgaan, doorgaan en nogmaals doorgaan.

Interventie

- Wijzen op feiten.

Lastig

- Soms op ander niveau bezig (eigen wereld).

Interventie

- Betrekken bij de les.

Bijlage 17

Vera Lastige situaties en effectieve interventies.

Vera vindt de school heel leuk en alles is overzichtelijk ingedeeld

Vera vindt alle leraren leuk en ook bijna alle vakken.

Vera volgt kunstzinnige weerbaarheids therapie op antroposofische basis

Vera heeft huiswerkbegeleiding.

Vera wil heel graag hard werken en later 'iets' met dieren doen.

Vera is sterk in rekenen, begrippen, tijd en geld en gym.

Vera is zwak in geschiedenis en aardrijkskunde.

Vera kan goed troosten, is behulpzaam en is in staat een enkele instructie goed uit te voeren.

Vera is weinig flexibel, trekt zich terug bij moeilijke situaties en heeft moeite met overzicht.

Volgens de docenten

Vera is sterk in kunst, geschiedenis en aardrijkskunde.

Vera is zwak in Engels en Nederlands.

Knelpunten voor Vera: inzicht.

- gericht op leerstof.
- lijkt afwezig.
- bijzonder weinig zelfvertrouwen.
- weinig 'echt' contact met klasgenoten.
- leerwerk . voorbespreken> checken wat ze moet doen.

Vera is; zorgzaam, betrokken en heeft oog voor detail.

- moeilijk in gesprekken.
- uitdrukking emoties laag.

Vera is sterk in begrijpend lezen en is erg precies.

Vera's zwakke kanten.

- ziet grote lijnen niet.
- te veel last van details.
- geen overzicht hoe ze moet leren.

Volgens Vera

Lastig:

- Vera kan zich niet concentreren wanneer het rumoerig is in de klas.

Interventie:

- Les zo stil mogelijk laten verlopen. Vooral wanneer er aan huiswerk gewerkt wordt.

Lastig

- Vera raakt in paniek wanneer het erg druk is op de gang en is bang dat ze te laat komt. Wanneer ze eenmaal in de les is is de angst over. Vera is nog nooit om deze reden te laat gekomen.

Interventie

- Wachten op mooi nieuw gebouw met brede trappen.

Lastig

- Groepswork vindt Vera niet leuk en werkt liever alleen. In groepjes moet Vera meningen geven en delen en dat werkt beangstigend.

Interventie

- Laat mij als het niet nodig is alleen werken en anders samen met iemand die ik vertrouw of hetzelfde denkt als ik.

Lastig

- Spreekbeurten zijn lastig en ben bang dat ik alles vergeet.

Interventie

- Laat mij een spiekbrieftje maken en laat de docent ingrijpen en mij helpen als ik in paniek raak.

Volgens Basisschool

Lastig:

- Vera had moeite met omgang met andere kinderen.

Interventie

- plaats Vera in een groep met sociaal vaardige kinderen.

Lastig:

- langdurige concentratie.

Interventie

- opdrachten in korte/kleine delen aanbieden.

Volgens Ouders

Lastig

- plannen van maakwerk. Op tijd beginnen en ook afmaken. Werkstukken die op langer termijn ingeleverd moeten worden, worden op het laatste moment pas afgemaakt.

Interventie

- tussentijds opvragen wat de stand van zaken is. Werkstuk laten zien en becommentariëren.

Lastig

- Heeft moeite met het aangaan van gesprekken met vreemden en het stellen van vragen aan vreemden.

Interventie

- dwingend sturen (overleggen) om het te doen.

Lastig

- vast houden aan de opdrachten en afmaken.

Interventie

- geef Vera geen 2 opdrachten te gelijk voor 1 vak.

Volgens dossier

Lastig

- contactuele beperking.
- vindt het erg om anderen aan te spreken.

Volgens docenten

Lastig

- Vera vindt het moeilijk als de aandacht op haar gericht is. Voorlezen bij Engels wil ze niet. Als je het vraagt zegt ze absoluut nee.

Interventie

- vooraf aankondigen dat zij na de volgende leerling aan de beurt is. Doorzetten dat zij dit ook moet doen. Korte beurt geven en alleen zichtbaar voor haar een compliment geven.

Lastig

- heeft moeite met plannen.

Interventie

- helpen bij plannen en controleren.

Lastig

- kan in de les heel gedetailleerd over een onderwerp uitweiden.

Interventie

- wedervraag met een kern stellen en dan afronden.

Lastig

- vraagt om bevestiging. Start niet met werk en durft geen antwoord te geven.

Interventie

- zoveel mogelijk bevestiging geven. Veel complimenten geven, hiervan groeit ze. Uitdagen tot prestaties.

Lastig

- leren van toetsen

Interventie

- uitleggen hoe ze moet werken en leren en bespreken van toetswerk.

Lastig

- bij mentor les moeten ze samen zware kratten tillen. Vera doet dit alleen.

Interventie

- uitleggen waarom de kratten samen getild moeten worden. Samen een klassendienst is samen tillen. Krat is ook te zwaar voor 1 persoon.

Lastig

- rollenspel in duo's. Vera wordt niet gekozen.

Interventie

- zelf de groepjes maken en Vera om instemming vragen. Gaat dan wel aan het werk.

Lastig

- lijkt in een andere wereld te zitten.

Interventie

- betrekken bij de les.

Lastig

- kan door blijven gaan op 1 onderwerp.

Interventie

- positief verhaal afkappen en motiveren.

Bijlage 18

LEERLING- & COMPETENTIEPROFIEL VO

VOOR LEERLINGEN OP HET VO.

Ontwikkelversie, Aangepast door Lida Nuy en José Wichers-Bots¹

DOEL

Het leerling-competentie profiel heeft tot doel te komen tot een leerling-profiel, waarbij de competenties van de leerling naar voren komen op basis van een sterkte/zwakte analyse

Het benadrukken van de sterke kanten van een leerling draagt bij aan de ontwikkeling van een positief zelfbeeld van de leerling. Tevens kunnen de zwakke kanten van een leerling met behulp van de sterke kanten worden gecompenseerd. Ten slotte biedt het inzicht van de sterke en zwakke kanten aanknopingspunten voor onderwijsrichtlijnen en een begeleidingsplan.

OPBOUW

Het leerling-competentie profiel bestaat uit twee onderdelen. In het eerste gedeelte wordt gevraagd naar het cognitief en zelfstandig functioneren, en sociaal-emotioneel en communicatief functioneren. Het tweede deel leidt tot de sterkte en zwakte analyse van de leerling en is tevens vertrekpunt voor een plan van aanpak, met richtlijnen voor praktische handelingsadviezen. Hierin kunnen de onderwijsbeperkingen omgezet worden naar onderwijsbehoeften en een concrete ondersteuning.

Het verdient aanbeveling om deze lijst in te laten vullen door de mentor samen met een of twee docenten die de leerling goed kennen.

¹ Gebruikgemaakt van het leerling- & competentieprofiel ontwikkeld door Berend Hamelink en Liesbeth de Wilde, en schema uit de cursus "autisme in het VO", SOS introductiemap plus.

Naam leerling:

Geboortedatum :

Mentor:

Ingevuld door(naam en functie):

Datum:

Geobserveerd gedrag

Sleutel

1. zeer zeker niet waar
2. niet waar
3. niet zeker
4. waar
5. zeer zeker waar

Flexibiliteit in denken	1	2	3	4	5
1 Kan zijn gedrag in veranderende situaties aanpassen					
2 Kan regels aanpassen aan een (veranderde) situatie					
3 Kan fantaseren maar de werkelijkheid in het oog houden					
4 Kan “alsof “ denken					
5 Ziet samenhang tussen verschillende lessen					
6 Kan een verklaring bedenken					
7 Kan iets afleiden uit bestaande informatie					
8 Volgt de rode draad					
9 Verliest zich niet in details					

10 Kan hoofd- en bijzaken onderscheiden					
11 Kan stilzitten					
12 Kan met een andere leerling samenwerken					
13 Kan in een groepje werken					
14 Is niet snel afgeleid					
15 Heeft geen lange verwerkingstijd nodig					

Opdrachtgerichtheid	1	2	3	4	5
1 Kan voor een taak zelf de spullen vinden en organiseren					
2 Kan zelfstandig aan een taak beginnen					
3 Kan zich oriënteren op een taak, weet wat hij moet doen en wat er van hem verwacht wordt					
4 Kan goed inschatten hoeveel tijd hij heeft voor een taak					
5 Richt zich op de relevante aspecten van een taak					
6 Is niet snel afgeleid door irrelevante informatie					
7 Kan zelfstandig een taak opsplitsen in kleinere delen					
8 Maakt een taak zelfstandig, op voorwaarde dat de taak is opgesplitst in kleinere gedeelten					
9 Controleert zijn werk					
10 Kan de weg vinden in het schoolgebouw					
11 Weet wat hij moet doen in de gymles					

12 Weet hoe de telefoonketting werkt					
13 Kan zelfstandig de mentor, jaarlaagcoördinator vinden					
14 Kan het lesrooster zelfstandig volgen					
15 Heeft alle benodigde boeken ed. in de tas					
16 Kan het huiswerk inplannen					
17 Kan agenda invullen					
18 Kan de dag plannen					
19 Kan zelfstandig huiswerk maken					
20 Kan bij de administratie iets vragen					
21 Weet wat te doen als hij eruit gestuurd wordt					
22 Raakt niet in verwarring in een probleemsituatie					
23 Kan buiten de les een vraag stellen					
24 Kan een "te laat" briefje halen					
25 Kan omgaan met problemen op het schoolplein, aula					

Let op, een nieuwe sleutel

Geobserveerd gedrag

Sleutel

1. vaak waargenomen
2. incidenteel waargenomen
3. niet waargenomen

Informatieverwerking	1	2	3
1 Wordt aangetrokken door fel licht (visueel ondergevoelig)			
2 Houdt niet van fel licht (visueel overgevoelig)			

3 Kijkt de meeste tijd naar beneden (visueel overgevoelig)			
4 Aandacht is zeer selectief gericht, bijvoorbeeld op kleine onderdelen (visueel overgevoelig)			
5 Hoort minieme geluiden (auditief overgevoelig)			
6 Houdt de handen voor de oren, of sluit de oren anders af (auditief overgevoelig)			
7 Gaat muziek en geluiden uit de weg (auditief overgevoelig)			
8 Maakt geluid om ander geluid te blokkeren (auditief overgevoelig)			
9 Is bang voor storm, onweer, massa's mensen, lawaaiige leeftijdsgenoten (auditief overgevoelig)			
10 Slaat met deuren en voorwerpen (auditief ondergevoelig)			
11 Wordt aangetrokken door muziek en geluiden (auditief ondergevoelig)			
12 Lijkt niets te zien als hij/zij luistert (auditief ondergevoelig)			
13 Is een slechte eter (overgevoelig voor smaak en reuk)			
14 Wil dwangmatig bepaald voedsel eten (overgevoelig voor smaak en reuk)			
15 Ruikt aan dingen, mensen of zichzelf (gevoelig voor smaak en reuk)			
16. Zoekt sterke geuren op (ondergevoelig voor smaak en reuk)			
17 Wil niet aangeraakt worden (overgevoelig voor aanraking)			
18 Heeft een hekel aan bepaalde materialen (overgevoelig voor aanraken)			
20 Reageert te sterk op warmte, kou en pijn (tactiel overgevoelig)			
21 Wil niet vies worden (tactiel overgevoelig)			
22 Gaat soms op in tastsensaties; tikken, krabben (tactiel ondergevoelig)			

	1	2	3
23 Neiging tot zelfverwondend gedrag (tactiel ondergevoelig)			
24 Kan niet goed met fijn motorisch materiaal overweg bijv. moeite met tekenen handvaardigheid.			
25 Heeft geen controle over zijn bewegingen bij sport en spel			
26 Kan niet leesbaar schrijven en herkenbaar tekenen			
27 Kan niet goed met grof motorisch materiaal overweg bijv. tijdens de gymles			
28 Heeft lange tijd nodig om te kunnen reageren			

Geobserveerd gedrag

Sleutel

1. zeer zeker niet waar
2. niet waar
3. niet zeker
4. waar
5. zeer zeker waar

Sociale interactie	1	2	3	4	5
1 Gebruikt gebaren, lichaamstaal, gezichtsuitdrukkingen, oogcontact in één-op-één-situaties					
2 Gebruikt gebaren, lichaamstaal, gezichtsuitdrukkingen, oogcontact in groepssituaties					
3 Volgt non-verbale tekens in één-op-één-situaties met volwassenen					
4 Volgt non-verbale tekens in één-op-één-situaties met andere leerlingen					
5 Volgt non-verbale tekens in een groep					
6 Gaat interactie aan met docent/mentor					
7 Gaat interactie aan met medeleerlingen					
8 Doet activiteiten samen met andere leerlingen					
9 Begrijpt interactie van medeleerlingen					
10 Doet activiteiten met een volwassene					
11 Toont interesse in andere leerlingen					
12 Zoekt steun bij anderen/kan getroost worden					
13 Biedt steun aan anderen/troost anderen					

14 Deelt plezier samen met anderen					
15 Verdraagt nabijheid van anderen					
16 Kan samenwerken					
17 Kan deel uitmaken van een groep (geen eenling)					
18 Maakt gericht contact met enkele andere leerlingen (geen allemansvriendje)					
19 Kan met anderen een toneelspel spelen					
20 Kan zich verplaatsen in de gedachtewereld van anderen					
	1	2	3	4	5
21 Trekt in de pauze op met medeleerlingen én begrijpt de jeugdcultuur					
22 Houdt zich aan de regels en volgt anderen					
23 Kan andermans gezichtspunt accepteren					
24 Kan interesses delen met anderen					

Sociale communicatie	1	2	3	4	5
1 Reageert wanneer zijn/haar naam genoemd wordt					
2 Begrijpt gesproken taal zonder hulp van visuele ondersteuning					
3 Gebruikt gesproken taal					
4 Gebruikt de grammatica op goede wijze					
5 Reageert non-verbaal (wijzen, mimiek et cetera) op adequate wijze					
6 Kan verbale instructies in een één-op-één-situatie volgen					
7 Is tijdens individuele instructie gericht op docent/mentor					

8 Kan verbale instructies in een groepssituatie volgen zonder hulp van visuele ondersteuning					
9 Is tijdens groepsinstructie gericht op docent/mentor					
10 Reageert op non-verbale groepsinstructie					
11 Kan beurt nemen in een gesprek					
12 Kan een gesprek beginnen					
13 Kan het onderwerp van een gesprek veranderen					
14 Kan een gesprek op gang houden					
15 Is zich bewust van de interesses en behoeften van de luisteraar					
16 Kan de stijl van een gesprek aanpassen aan de luisteraar					
17 Kan de toon en het volume van zijn/haar stem aanpassen					
18 Kan een reeks instructies geven en ontvangen					
19 Leest niet alleen technisch, maar begrijpt ook wat gelezen wordt					
20 Begrijpt grapjes en woordspelingen					

Geobserveerd gedrag

Sleutel

1. zeer zeker niet waar
2. niet waar
3. niet zeker
4. waar
5. zeer zeker waar

Emotioneel functioneren	1	2	3	4	5
1 Kan omgaan met voor hem frustrerende situaties					
2 Kan omgaan met uitgestelde aandacht					
3 Is niet angstig of gespannen					
4 Is troostbaar					
5 Toont emoties adequaat					
6 Vertoont geen onlogische angsten					
7 Huilt bij pijn of verdriet (in tegenstelling tot zelden of nooit)					
8 Begrijpt wanneer hij geprezen wordt en reageert daar adequaat op					
9 Begrijpt wanneer hij kritiek krijgt en reageert daar adequaat op					
10 Kan zichzelf motiveren voor algemene schooltaken					
11 Heeft een externe beloning nodig om gemotiveerd te zijn voor een schoolse taak					
12 Is nieuwsgierig					
13 Lacht niet in situaties die ongepast zijn					

LEERLINGPROFIEL

Maak een samenvatting aan de hand van de ingevulde lijst mbt.

DE STERKE EN ZWAKKE KANTEN op het gebied van:

1.Flexibiliteit in denken:

2.Opdrachtgerichtheid:

3.Informatieverwerking:

4.Sociale interactie:

5.Sociale communicatie:

6.Emotioneel functioneren

NOODZAKELIJKE AANPASSINGEN

LESMATERIAAL
INSTRUCTIE
ONDERSTEUNING
OMGEVING

Bijlage 19

Vera; effectieve interventies.

Interventie:

- les zo stil mogelijk laten verlopen. Vooral wanneer er aan huiswerk gewerkt wordt.

Interventie

- wachten op mooi nieuw gebouw met brede trappen.

Interventie

- laat mij als het niet nodig is alleen werken en anders samen met iemand die ik vertrouw of hetzelfde denkt als ik.

Interventie

- laat mij een spiekbriefje maken en laat de docent ingrijpen en mij helpen als ik in paniek raak.

Interventie

- plaats Vera in een groep met sociaal vaardige kinderen.

Interventie

- opdrachten in korte/kleine delen aanbieden.

Interventie

- tussentijds opvragen wat de stand van zaken is. Werkstuk laten zien en becommentariëren.

Interventie

- dwingend sturen (overleggen) om het te doen.

Interventie

- geef Vera geen 2 opdrachten te gelijk voor 1 vak.

Interventie

- vooraf aankondigen dat zij na de volgende leerling aan de beurt is. Doorzetten dat zij dit ook moet doen. Korte beurt geven en alleen zichtbaar voor haar een compliment geven.

Interventie

- helpen bij plannen en controleren.

Interventie

- wedervraag met een kern stellen en dan afronden.

Interventie

- zoveel mogelijk bevestiging geven. Veel complimenten geven, hiervan groeit ze. Uitdagen tot prestaties.

Interventie

- uitleggen hoe ze moet werken en leren en bespreken van toetswerk.

Interventie

- uitleggen waarom de kratten samen getild moeten worden. Samen een klassendienst is samen tillen. Krat is ook te zwaar voor 1 persoon.

Interventie

- zelf de groepjes maken en Vera om instemming vragen. Gaat dan wel aan het werk.

Interventie

- betrekken bij de les.

Interventie

- positief verhaal afkappen en motiveren.

Bijlage 20

Kees; effectieve interventies.

Interventie:

- Duidelijk en volledig opgeven wat er allemaal geleerd moet worden; hoofdstuk, werkboek, tekstboek, aantekeningen etc. (docent denkt dat de ll het wel weet).

Interventie

- duidelijke instructie leerwerk.
- instructie cq uitleg bij groen/blauwe teksten.

Interventies

- Basisschool heeft geen effectieve interventies toegepast.
- Kees heeft faalangstreductie training gevolgd. Effecten zijn merkbaar.
- Kees heeft training voor beeld denken gevolgd. Dit helpt hem om meer structuur aan te brengen.

Interventie

- geef constructieve feedback. Waarom een onvoldoende en vooral wat er gedaan moet worden om een voldoende te halen.
- geef een minimale voldoende bijv. 6- en de motivatie schiet omhoog.

Interventie

- aanleren middels een stappenplan hoe je een samenvatting kan maken.

Interventie

- tijdens mentorles in het algemeen aandacht schenken aan hoe je contacten maakt en hoe je die onderhoudt.

Daarna kan er bij Kees, individueel, op worden doorgegaan. Hij ziet dit dan als een logische vervolgstap op de eerdere les.

Interventie

- met Kees en Max bespreken wat er fout is gegaan, waar de oorzaak ligt en hoe dit voorkomen had kunnen worden.

Interventie

- moet wel voorwerpen meenemen om te leren kijken naar de voorwerpen en leren nadenken.

Interventie

- uitleggen dat jij (docent) en de overige leerlingen er last van hebben.

Interventie

- wijzen op feiten.

Interventie

- betrekken bij de les.

Bijlage 21

Jelle; effectieve interventies

Interventie

- docent moet alles op het bord schrijven (niet alleen zeggen).
- duidelijke instructie.
- docent moet vragen en/of controleren of ik het opgeschreven heb (iedere les).

Interventie

- eerst zelf proberen daarna vragen aan ouders om hulp. Heb neiging om moeilijke dingen niet te maken.

liefst individuele uitleg in de les.

Interventie

- indien niet noodzakelijk alleen laten werken of samen met rustige jongen of meisje.

Interventie

- Jelle heeft sociale vaardigheidstraining gehad.
- zeggen wat je wel/niet wilt.
- overleggen/discussiëren, mening geven.

Interventie

- gebruik van dagritme kaarten, kleurenklok en takenblad.
- afstrepen op takenblad wat hij al gedaan heeft en overzicht wat hij nog moet doen.
- hulp bij invullen agenda.

Interventie

- visuele ondersteuning van lesstof.
- gebruik kleurenklok en regelkaarten (spelling).
- individuele instructie, hulprondes door de klas.
- gebruik laptop + rustige werkplek.

Interventie

- sociale vaardigheden training Jelle met rustige kinderen laten werken.
- gebeurtenissen, zoals ruzies, 1 op 1 met Jelle bespreken.

Interventie

- voor in de klas zitten
- hulp bij invullen agenda, Vooral controle! 1 op 1 uitleg indien nodig.

Interventie

- gebruik van Kurzweil en computer.
- tafel kaart, meer tijd geven, voorlezen, veel herhalen. Toetsen vergroot op A3.
- oefenen met lezen van boek. Naast de computer ook laten schrijven.

Interventie

- niet klassikaal aanspreken, maar persoonlijk.
- Jelle vindt het niet prettig om klassikaal aangesproken te worden.

Interventie

- ijs geprobeerd en uitleggen maar kon niet doordringen.
- Uiteindelijk naar huis gestuurd

Interventie

- navragen of hij weet wat hij moet doen.

Interventie

- loop rondje, altijd starten bij Jelle.

Interventie

- checken na start; doet hij het op de juiste manier?

Interventie

- vaker en sneller er bij betrekken.

Interventie

- positief benaderen.

Interventie

- benoemen hoe het wel moet.

Interventie

- op de hurken naast Jelle gaan zitten en vragen wat er is. Had opgave niet begrepen Opdracht opnieuw uitgelegd. Daarna zelfstandig gaan werken.

Interventie

- direct de opdracht geformuleerd: gebruik het uitwerkingsboek.

Bijlage 22

Bijsluiter teksten

Jelle

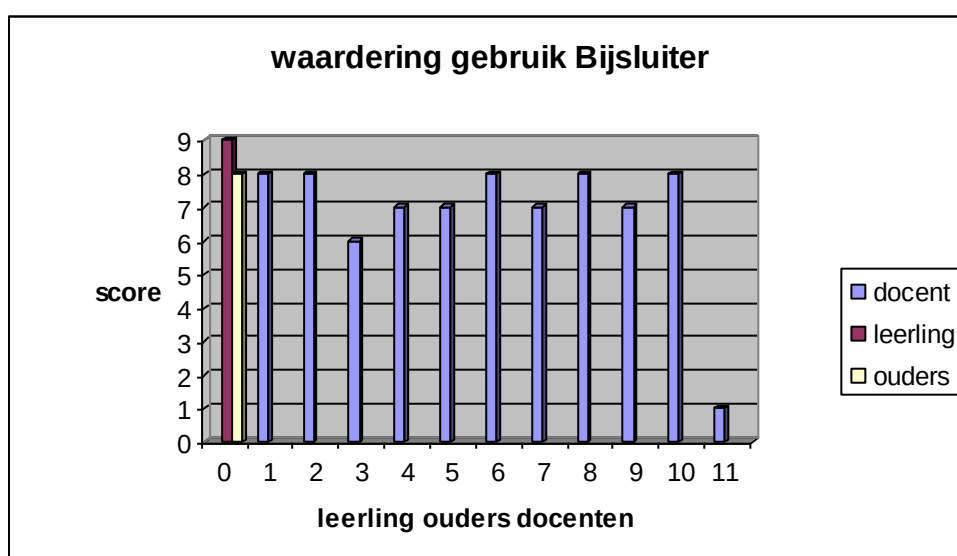
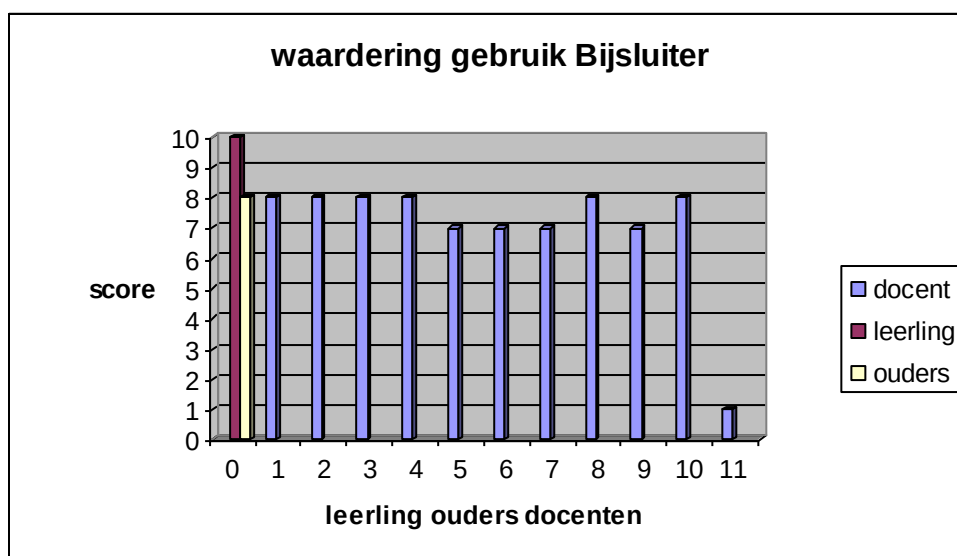
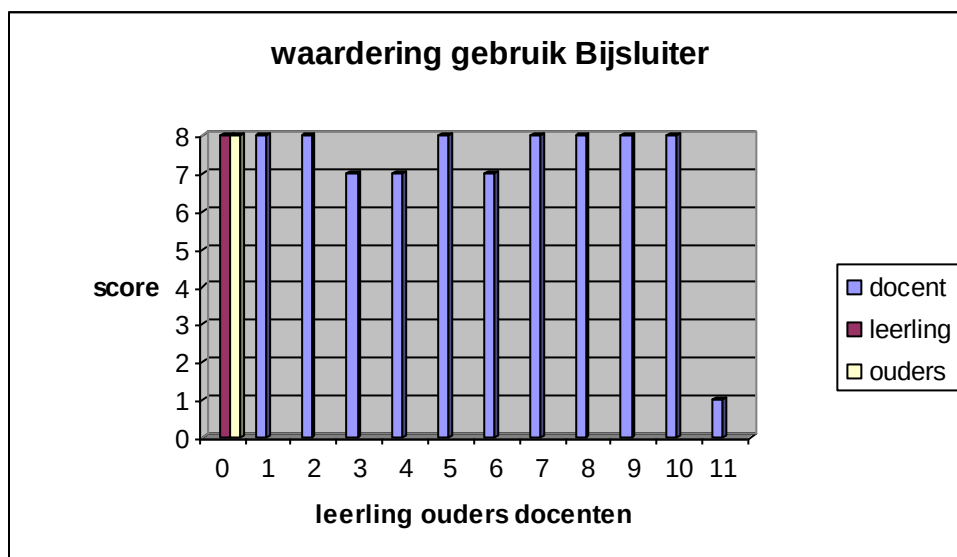
- 7 Formuleer opdrachten concreet. Geef mij geen keuze.
- 8 Geef mij per les een compliment.
- 9 Zet mij voorin de klas.
- 10 Schrijf het huiswerk op het bord.
- 11 Schrijf voor leerwerk toetsen alles wat ik nodig heb op het bord (tekstboek, werkboek, aantekeningen).
- 12 Controleer of ik het huiswerk heb opgeschreven.

Vera

- 1 Bied opdrachten in kleine of korte delen aan.
- 2 Vraag naar mijn vorderingen en moedig mij aan.
- 3 Laat mij zelfstandig werken of met iemand die ik vertrouw en die sociaal vaardig is.
- 4 Geef mij veel bevestiging en complimenten.
- 5 Daag mij uit tot presteren.
- 6 Sluit mijn gesprekken positief af.

Kees

- 1 Schrijf voor leerwerk toetsen alles wat ik nodig heb op het bord (tekstboek, werkboek, aantekeningen).
- 2 Geef mij constructieve feedback.
- 3 Betrek mij positief bij de les.
- 4 Zet mij voorin de klas.
- 5 Schrijf het huiswerk op het bord.

EFFECTIEVER ONDERWIJS DANKZIJ LEERLINGEN MET ASS

Evaluatie formulier Werken met Bijsluiters

Naam leerling:

.....

Klas:

.....

Datum: **13 februari – 17 februari (week 7)**

Beste leerling,

Als onderdeel van het onderzoek ‘Effectiever onderwijs dankzij leerlingen met ASS’ willen wij je vragen om **in week 7** onderstaande vragen te beantwoorden m.b.t. het gebruik van de Bijsluiser.

Wilt je een cirkel zetten om het juiste antwoord.

1. Weet jij dat iedere docent een Bijsluiser heeft?	Ja	Neen
2. Is de Bijsluiser aan jou uitgelegd?	Ja	Neen
3. Is de Bijsluiser voor jou makkelijk te begrijpen?	Ja	Neen
4. Heeft jij het idee dat er één of meer adviezen in de Bijsluiser zijn toegepast?		

Ja Neen

5. Wilt u op een schaal van 1 tot 10 aangeven hoe ondersteunend U de adviezen in de Bijsluiser vindt?

Een score van 1 betekent niet ondersteunend en een score van 10 zeer ondersteunend.

Niet ondersteunend 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 *Ze*

ondersteunend

6. Heb je vraag 4 met **ja** beantwoord?

Welke adviezen zijn dan toegepast?

.....

.....

Bijlage 25

EFFECTIEVER ONDERWIJS DANKZIJ LEERLINGEN MET ASS

Evaluatie formulier Werken met Bijsluiters

Naam docent:

.....

Naam leerling:

.....

Klas:

.....

Datum:

13 februari – 17 februari (week 7)

Beste docenten,

Als onderdeel van het onderzoek ‘Effectiever onderwijs dankzij leerlingen met ASS’ willen wij u vragen om **in week 7** onderstaande vragen te beantwoorden m.b.t. het gebruik van de Bijsluiters voor(naam leerling met ASS) in klas

Wilt U een cirkel zetten om het juiste antwoord.

6. Weet U dat deze leerling een Bijsluiters heeft? Ja Neen

7. Is de Bijsluiters aan U uitgelegd? Ja Neen

8. Is de Bijsluiters voor U makkelijk in te zien? Ja Neen

9. Heeft U één of meer adviezen in de Bijsluiters toegepast? Ja Neen

10. Wilt u op een schaal van 1 tot 10 aangeven hoe ondersteunend U de adviezen in de Bijsluiters vindt?

Een score van 1 betekent niet ondersteunend en een score van 10 zeer ondersteunend.

Niet ondersteunend 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 *Zeet ondersteunend*

Opmerkingen:

.....

.....

.....

.....

.....

**Graag deze lijst aan het eind van de dag in het postvakje van
leggen.**

Hartelijk dank voor het invullen van deze lijst.

EFFECTIEVER ONDERWIJS DANKZIJ LEERLINGEN MET ASS

Evaluatie formulier Werken met Bijsluiters

Naam ouder:

.....

Naam leerling:

.....

Klas:

.....

Datum: **13 februari – 17 februari (week 7)**

Beste ouders,

Als onderdeel van het onderzoek ‘Effectiever onderwijs dankzij leerlingen met ASS’ willen wij u vragen om **in week 7** onderstaande vragen te beantwoorden m.b.t. het gebruik van de Bijsluiters voor(naam leerling met ASS) in klas

Wilt U een cirkel zetten om het juiste antwoord.

11. Weet U dat deze leerling een Bijsluiters heeft? Ja Neen

12. Is de Bijsluiters aan U uitgelegd? Ja Neen

13. Is de Bijsluiters voor U makkelijk in te zien? Ja Neen

14. Heeft U het idee dat er één of meer adviezen in de Bijsluiters zijn toegepast?

Ja Neen

15. Wilt u op een schaal van 1 tot 10 aangeven hoe ondersteunend U de adviezen in de Bijsluiters vindt?

Een score van 1 betekent niet ondersteunend en een score van 10 zeer ondersteunend.

Niet ondersteunend 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 *Zeet ondersteunend*

Opmerkingen:

.....

.....

.....

.....

Hartelijk dank voor het invullen van deze lijst.

Evaluatie Docenten**Aantal deelnemers: 13****Aantal retour: 11**

Per docent is er per leerling een evaluatie formulier ingevuld.

Afname evaluatie in week 7 (13-17 februari).

Response op de vragen 1 t/m. 4

1. Weet U dat deze leerling een Bijsluiter heeft?	Ja	31x	Neen	0x
2. Is de Bijsluiter aan U uitgelegd?	Ja	31x	Neen	0x
3. Is de Bijsluiter voor U makkelijk in te zien?	Ja	31x	Neen	0x
4. Heeft U één of meer adviezen in de Bijsluiter toegepast?	Ja	22x	Neen	9x
5. Wilt u op een schaal van 1 tot 10 aangeven hoe ondersteunend U de adviezen in de Bijsluiter vindt?				

Een score van 1 betekent niet ondersteunend en een score van 10 zeer ondersteunend.

Niet ondersteunend 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 *Zeet ondersteunend*

Bijlage 28

Resultaten Evaluatie formulier Werken met Bijsluiters

Evaluatie Leerling

Aantal deelnemers: 3

Aantal retour: 3

Afname evaluatie in week 7 (13-17 februari).

Response op de vragen 1 t/m. 4

1. Weet jij dat iedere docent een Bijsluiter heeft?	Ja	3x	Neen	0x
2. Is de Bijsluiter aan jou uitgelegd?	Ja	3x	Neen	0x
3. Is de Bijsluiter voor jou makkelijk te begrijpen?	Ja	3x	Neen	0x
4. Heb jij het idee dat één of meer adviezen in de Bijsluiter door docenten zijn toegepast?				
	Ja	2x	Neen	1x
5. Wilt jij op een schaal van 1 tot 10 aangeven hoe ondersteunend U de adviezen in de Bijsluiter vindt?				

Een score van 1 betekent niet ondersteunend en een score van 10 zeer ondersteunend.

Niet ondersteunend 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 *Zeet ondersteunend*

Bijlage 29

Resultaten Evaluatie formulier Werken met Bijsluiters

Evaluatie Ouders

Aantal deelnemers: 3

Aantal retour: 3

Afname evaluatie in week 7 (13-17 februari).

Response op de vragen 1 t/m. 4

1. Weet U dat deze leerling een Bijsluiter heeft?	Ja	3x	Neen	0x
2. Is de Bijsluiter aan U uitgelegd?	Ja	3x	Neen	0x
3. Is de Bijsluiter voor U makkelijk in te zien?	Ja	3x	Neen	0x
4. Heeft U het idee dat één of meer adviezen in de Bijsluiter toegepast?	Ja	3x	Neen	0x
5. Wilt u op een schaal van 1 tot 10 aangeven hoe ondersteunend U de adviezen in de Bijsluiter vindt?				

Een score van 1 betekent niet ondersteunend en een score van 10 zeer ondersteunend.

Niet ondersteunend 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 *Zeet ondersteunend*

Bijlage 30

Algemene Bijsluiter tekst.

- 1) Schrijf het huiswerk op het bord
- 2) Betrek mij positief bij de les
- 3) Geef mij bevestiging en complimenten
- 4) Formuleer opdrachten concreet. Geef mij geen keuze.
- 5) Sluit mijn gesprekken positief af.
- 6) Laat mij zelfstandig werken of met iemand die ik vertrouw en die sociaal vaardig is.

